

บทที่ ๒

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในจังหวัดอ่างทอง” ผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานการเผยแผ่ของพระธรรมทูต เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเป็นแนวทางในการรวบรวมข้อมูลที่ได้มาเป็นกรอบในการหารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพเหมาะสม ต่อการนำไปเป็นแนวทางในการนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ของพระธรรมทูต เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการเผยแผ่สูงสุด ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอแนวทางของการวิจัยนี้ โดยแบ่งการนำเสนอ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพระธรรมทูต
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่
- ๒.๔ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๒.๕ ข้อมูลพื้นที่การวิจัย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๗ กรอบแนวคิดของการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

ผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลของรูปแบบ โดยผู้วิจัยได้ทำการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบตามที่จะได้นำเสนอ ดังนี้ ความหมายของรูปแบบ ประเภทของรูปแบบ และคุณลักษณะของรูปแบบที่ดี ซึ่งได้มีนักวิชาการได้ทำการศึกษาไว้อย่างกว้างขวาง และอธิบายไว้ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของรูปแบบ

รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชุดของ ปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ และองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงความสัมพันธ์หรือเหตุผลซึ่งกันและกัน เพื่อช่วยเข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง^๑ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ

^๑Bardo, J.W., & Hardman, J.J., *Urban sociology : A systemetion*, (USA : F.F. Peacock, 1982), p. 70.

ที่สำคัญๆ ในเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ^๒ ในขณะเดียวกัน ตัวแทนที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่เป็จริงอย่างหนึ่ง^๓ รูปแบบในทางสังคมศาสตร์ว่าเป็นชุดของข้อความเชิงนามธรรมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เราสนใจ เพื่อใช้ในการนิยามคุณลักษณะ หรือบรรยายคุณสมบัตินั้น รูปแบบจึงไม่ใช่ว่าการบรรยาย หรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม รูปแบบจะมีรายละเอียดมากน้อยเพียงใด หรือควรมีองค์ประกอบใดบ้าง ไม่ได้มีข้อกำหนดเป็นการตายตัว แล้วแต่วัตถุประสงค์ของผู้สร้างรูปแบบที่ต้องการจะอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ ไว้อย่างไร^๔ ลักษณะที่ พึงปรารถนาซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมคติ หรือเกิดได้ยากในโลกของความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เราอยากได้กับความสามารถที่จะหาสิ่งที่ต้องการนั้น แตกต่างกันมาก^๕ สิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชุดของปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ และองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงความสัมพันธ์หรือเหตุผลที่เอื้อแก่กันและกัน เพื่อช่วยทำให้เกิดความเข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ^๖

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ รูปแบบ หมายถึง ขั้นตอนหรือวิธีการในการดำเนินงานที่มีความแตกต่างกันไป แล้วแต่ผู้ที่น่าไปใช้ แต่โดยทั่วไปแล้วสามารถแบ่งออก เป็นสองตอนใหญ่ๆ คือ การสร้างรูปแบบ (construct) และการหาความตรง (validity) ของรูปแบบ ส่วนรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนว่ามีการดำเนินการอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับ ลักษณะและกรอบแนวคิดซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนั้นๆ โดยการนำหลักธรรมาภิบาลตามความเห็นของผู้เชี่ยวชาญมากำหนดเป็นแนวทางในการบริหารงานแต่ละด้าน เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับรูปแบบที่น่าไปใช้จักได้เกิดประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการของผู้ใช้

^๒อุทัย บุญประเสริฐ, **หลักการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^๓สวัสต์ สุคนธรังสี, “โมเดลการวิจัย : กรณีตัวอย่างทางการบริหาร”, **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์**, เล่ม ๑๗, (เดือนเมษายน ๒๕๔๐) : ๒๐๕.

^๔Keeve, J.P., **Educational research methodology and measurement : An international**, (Handbook Oxford : Pergaman Press, 1988), p. 559.

^๕ถวัลย์รัฐ วรเทพพิพิพงษ์, **การกำหนดและวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ : ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

^๖อุทุมพร จามรมาน, “โมเดลคืออะไร”, **วารสารวิชาการ**, ๑ (๒), (มีนาคม ๒๕๔๑) : ๒๒.

ตารางที่ ๒.๑ แสดงสาระสำคัญของความหมายรูปแบบ

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
Keeve, J.P. (1988, p.559)	การแสดงโครงสร้างเพื่อใช้ศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปร
อุทัย บุญประเสริฐ, (๒๕๔๔, หน้า ๒๕)	สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ
สวัสดี สุคนธรังสี, (๒๕๕๐, หน้า ๒๐๕)	ตัวแทนที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะ
Bardo, J.W., & Hardman, J.J. (1982, p.70)	รูปแบบในทางสังคมศาสตร์ว่าเป็นชุดของข้อความอธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุมควรมีองค์ประกอบใดบ้าง ไม่ได้มีข้อกำหนดเป็นการตายตัวรูปแบบที่ต้องการจะอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ
ถวัลย์รัฐ วรเทพพิพิงษ์, (๒๕๔๐, หน้า ๒๑)	ลักษณะที่พึงปรารถนาซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมคติเกิดได้ยากในโลกของความเป็นจริง ความสามารถที่จะหาสิ่งที่ต้องการนั้นแตกต่างกันมาก
อุทุมพร จามรมาน, (๒๕๔๑, หน้า ๒๒)	สิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่สำคัญในเชิงความสัมพันธ์เหตุผลซึ่งกันและกันเพื่อช่วยเข้าใจข้อเท็จจริงปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ

๒.๑.๒ ประเภทของรูปแบบ

มีนักวิชาการ ได้แบ่งประเภทของรูปแบบ โดยยึดแนวทางของ Caplan and Tutsuoka แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. รูปแบบเชิงเทียบเคียง (Analogue Model) ลักษณะเป็นรูปแบบเชิงกายภาพสร้างขึ้นโดยใช้หลักการเทียบเคียงโครงสร้างรูปแบบให้สอดคล้องกับลักษณะที่คล้ายคลึงกันและทำให้รูปแบบสอดคล้องกับข้อมูลที่มีอยู่ในขณะนั้น อีกทั้งรูปแบบที่สร้างขึ้นต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่ชัดเจนเพื่อทำการทดสอบด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์และหาข้อสรุปของปรากฏการณ์ได้ เช่น รูปแบบของจำนวนประชากรนักเรียนในโรงเรียน สร้างขึ้นโดยเทียบเคียงกับลักษณะของแท่งน้ำที่ประกอบด้วยท่อน้ำเข้าและทำน้ำออก กล่าวคือ จำนวนนักเรียนที่เข้า ประกอบด้วยอัตราการเกิด การย้ายเข้า อัตราการรับเด็กอายุต่ำกว่าเกณฑ์ ส่วนจำนวนนักเรียนออกจากโรงเรียน ประกอบด้วยอัตราการออกเนื่องจากพ้นเกณฑ์ อัตราการย้ายออก อัตราการออกจากโรงเรียนตามระบบ เป็นต้น จุดมุ่งหมายของรูปแบบก็เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงประชากรนักเรียนของโรงเรียน

๒. รูปแบบเชิงความหมาย (Semantic Mode) ลักษณะเป็นการแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในรูปแบบในรูปของข้อความ รูปแบบเชิงข้อความใช้หลักการเทียบเคียงเชิงแนวคิดปรากฏการณ์ และใช้ข้อความในการอธิบาย จึงทำให้เกิดความกระจ่างมากขึ้น แต่จุดอ่อน

คือ ขาดความชัดเจนแน่นอน ทำให้ยากแก่การทดสอบรูปแบบ รูปแบบนี้ถูกนำมาใช้ทางการศึกษา มาก เช่น รูปแบบการเรียนรู้ของนักเรียน เป็นต้น

๓. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) ลักษณะเป็นการแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหรือตัวแปรโดยใช้สัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ ปัจจุบันมีแนวโน้มว่าจะนำไปใช้ในด้านพฤติกรรมศาสตร์มากขึ้น โดยเฉพาะในการวัดผลทางการศึกษา รูปแบบสามารถนำไปสู่การสร้างทฤษฎีขึ้นเพราะสามารถนำไปทดสอบสมมุติฐานได้ และส่วนมากพัฒนาจากรูปแบบเชิงข้อความ

๔. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Model) ลักษณะเป็นรูปแบบที่มาจากนำเทคนิคการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis) ไปศึกษาเรื่องเกี่ยวกับพันธุศาสตร์ รูปแบบเชิงสาเหตุนี้ ทำให้สามารถศึกษารูปแบบเชิงข้อความที่มีตัวแปรสลับซับซ้อนได้ แนวคิดที่สำคัญของรูปแบบนี้คือต้องสร้างขึ้นจากทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง หรืองานวิจัยที่มีมาแล้ว รูปแบบจะเขียนในลักษณะสมการเส้นตรง แต่ละสมการแสดงความสัมพันธ์เชิงเหตุเชิงผลระหว่างตัวแปร จากนั้นมีการเก็บรวบรวมข้อมูลในสภาพการณ์ที่เป็นจริงเพื่อทดสอบรูปแบบ รูปแบบเชิงสาเหตุนี้แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) รูปแบบระบบเส้นเดียว (Recursive Model) เป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรด้วยเส้นโยงที่มีทิศทางของการเป็นสาเหตุในทิศทางเดียวโดยไม่มีการสัมพันธ์ย้อนกลับ

๒) รูปแบบเชิงสาเหตุเส้นคู่ (Non-Recursive Model) คือ รูปแบบที่แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปร โดยมีทิศทางความสัมพันธ์ของตัวแปรภายในตัวแปรตัวหนึ่ง อาจเป็นทั้งตัวแปรเชิงเหตุและเชิงผลพร้อมกัน จึงมีทิศทางย้อนกลับได้

Schwirian (ชไวเรียน) นักนิเวศวิทยาคนสำคัญได้แบ่งประเภทของรูปแบบด้วยการอธิบายลักษณะจากลักษณะของเมืองออกเป็นรูปแบบที่อธิบายโดยลักษณะพื้นที่และรูปแบบที่อธิบายโดยลักษณะของประชากรรูปแบบที่ใช้ในการอธิบายโดยพื้นที่นั้นมีจุดมุ่งหมายในการบรรยายลักษณะของเมืองว่ามีลักษณะเช่นไร เช่น Concentric Zone Model และ Social Area Analysis Model เป็นต้น สำหรับรูปแบบที่ใช้อธิบายคุณลักษณะของประชากรเมืองนั้น เป็นรูปแบบที่เสนอแนวคิดในการอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของประชากรเมืองต่างๆ เช่น Residential Segregation Model เป็นต้น รูปแบบมีหลายประเภท เช่น รูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ ได้แบ่งออกเป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปไมยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม รูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ รูปภาพ รูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ และรูปแบบที่นำเอา ตัวแปรต่างๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น เป็นต้น^๗

^๗Bardo, J.W., & Hardman, J.J., *Urban sociology : A systemetion*, p. 70.

สรุปได้ว่า รูปแบบมีหลายประเภท เช่น รูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ ได้แบ่งออกเป็น รูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปไมยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม รูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ รูปภาพ รูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ และรูปแบบที่นำเอาตัวแปรต่างๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น เป็นต้น

๒.๑.๓ คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี

จากการที่ได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ ผู้วิจัยได้พบว่า รูปแบบที่ดีนั้นควรมีลักษณะอย่างไรวินั้น ผู้ศึกษาและนักวิชาการต่างๆ ได้ให้ความหมายของรูปแบบที่ดีทั้งในลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ผู้วิจัย ได้สรุปความหมายของรูปแบบที่ดี ที่นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความคิดเห็นไว้ได้ ดังนี้

๑. รูปแบบ ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (Structural Relationship) มากกว่าความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันแบบรวมๆ (Associative relationship)

๒. รูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นสามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกต ซึ่งเป็นไปได้ที่จะทดสอบรูปแบบพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

๓. รูปแบบ ควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้น นอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ ควรใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

๔. รูปแบบ ควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่ และสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งเป็นการขยายในเรื่องที่กำลังศึกษา

๕. รูปแบบในเรื่องใดจะเป็นเช่นไรขึ้นกับกรอบของทฤษฎีในเรื่องนั้นๆ

สรุปได้ว่า การวิจัยครั้งนี้ คุณลักษณะของรูปแบบ เป็นการสร้างมโนทัศน์ใหม่ จึงเป็นรูปแบบที่แสดงถึงโครงสร้าง ความคิด โดยอาศัยหลักการเทียบเคียงจากแนวความคิด เหตุผลและประสบการณ์ในการใช้ และข้อมูลจากผู้ที่นำรูปแบบไปใช้แล้วเกิดผลสัมฤทธิ์และประสิทธิภาพในการใช้จนบรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้ ซึ่งยังมีปัจจัยขององค์ประกอบและความสัมพันธ์ของวิธีการที่สำคัญของ รูปแบบ คือ ด้านการบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารบุคคล และด้านการบริหารทั่วไป หากสามารถที่จะจัดการบริหารองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ได้อย่างลงตัว รูปแบบเหล่านั้นก็จะมีประสิทธิภาพและเกิดผลสำคัญตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพระธรรมทูต

ผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับพระธรรมทูต โดยจะกล่าวถึง ความเป็นมาของพระธรรมทูต และคุณสมบัติของพระธรรมทูตในสมัยพุทธกาล ความเป็นมาของงานพระธรรมทูตในสมัยปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความเป็นมาของพระธรรมทูต ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงความเป็นมาของพระธรรมทูต ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ ทูตธรรมะ หมายถึง ผู้นำธรรมะไปเผยแผ่ เทียบได้กับทางฝ่ายบ้านเมืองคือ ราชทูตหรือรัฐทูต แต่ว่าทูตในทางธรรมะมีความหมายต่างจากทูตอื่นๆ ในทางบ้านเมืองนั้น ทูต ไปเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ บ้านเมือง เป็นไปในเรื่องของทางโลกมนุษย์ที่มีการแบ่ง

กันเป็นหมู่ชน เป็นชนชาติต่างๆ แต่ละชนชาติ ก็ย่อมพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของตนเอง ราชทูต
รัฐทูต ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของแผ่นดิน ของชาติของประเทศนั้นๆ มีหน้าที่รักษาผลประโยชน์ของ
ประเทศของตนเอง ไปเจรจากับประเทศที่ตัวเองไปทำหน้าที่นั้น ต่างจากพระธรรมทูตที่ว่า พระธรรม
ทูต นั้นเป็นทูตธรรมะ นำธรรมะไปเผยแผ่แก่ประชาชน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน^๙ พระสาวกที่
ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะหรือแจกธรรมทานอย่างจริงจัง ดังนั้น พระธรรมทูต จึงหมายถึง พระสาวก
ของพระพุทธเจ้าที่นำธรรมหรือคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปเผยแผ่ พระธรรมทูต
เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อก่อนพุทธศก ๔๕ ปี หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระองค์ทรงแต่งตั้งพระธรรมทูต
เป็นครั้งแรกด้วยพระองค์เอง

เพื่อให้พระธรรมทูตไปประกาศและเผยแผ่พระศาสนา เช่นเดียวกับพระองค์ให้ชาวโลกได้
รู้จักและนำคำสั่งสอนนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ชาวโลกอย่างแท้จริงตามประวัติศาสตร์
ศาสนา กล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงพิจารณาธรรมที่
ตรัสรู้หาผู้ที่รู้ตามได้ยาก ทำให้พระองค์ทรงท้อพระทัย แต่เมื่อพิจารณาเห็นความจำเป็นที่จะต้อง
แสดงธรรมแก่มหาชน โดยเปรียบเทียบบุคคลกับบัว ๔ เหล่า คือ อุกมภูติญญ ผู้สามารถรู้ได้อย่าง
ฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวขึ้นแสดงก็รู้ได้ทันที วิปจิตัญญ คือ ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความ
พอประมาณแล้วซักถามทบทวน เนยยะ คือ ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้ว
ซักถามทบทวน ปทปรมะ คือ ผู้ที่ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้งและมีความเห็นผิดแผกอย่างรุนแรง^{๑๐}

จากพระดำรินี้เอง ทำให้พระองค์นำหลักธรรมที่ทรงตรัสรู้มาแสดง ทรงได้พระสาวก
ชุดแรก จำนวน ๖๐ รูป เมื่อพระสาวกชุดแรกบรรลุนิพพานทั้งหมด พระองค์จึงทรงอนุญาตให้ออกไป
ประกาศพระศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นพระธรรมทูตชุดแรกของพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาต่อมา
เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ พระพุทธศาสนา ได้เจริญรุ่งเรืองด้วยความอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช
มีการจัดการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ ตลอดทั้งให้การอุปสมบทพระราชโอรส พระราชธิดา
เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ทรงมีพระราชดำริที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่างๆ
ด้วยการจัดส่งพระสมณทูต ๙ สาย พร้อมกับอัญเชิญกัณฑ์ศรียาโพธิ์เป็นเครื่องบรรณาการพุทธบูชา
ทำให้สมณทูตมีความสะดวกสบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งมีต้นศรียาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์
ของพระพุทธศาสนานอกจากนั้น พระองค์ยังโปรดให้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์สถานที่สำคัญทาง
พระพุทธศาสนาขึ้นใหม่ พร้อมทั้งเสาศิลาและการจารึกหลักฐานทางพระพุทธศาสนาไว้ในสังเวช
-นียสถาน ๔ ตำบล และที่อื่นๆ เพื่อเป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้มั่นคง จากหลักศิลาจารึกของ
พระเจ้าอโศกมหาราชนี้เอง ทำให้พระธรรมทูตได้นำมาเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน
ปัจจุบัน^{๑๑}

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), งานพระธรรมทูต ในพระธรรมทูตในต่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖.

^{๑๐}พระราชมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), บุญเป็นที่สุดแห่งการสร้างสรรค์ชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภาและบันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๘๑.

^{๑๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๕๒.

สรุปได้ว่า พระธรรมทูต หมายถึง พระสงฆ์หรือพระสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่เป็นผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการนำหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปเผยแผ่ และเป็นผู้ดำเนินการฟื้นฟูความเชื่อที่มีต่อพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างความสามัคคีให้แก่ชุมชนด้วย ด้วยวิธีการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหา และเป็นแกนกลางเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวในการพัฒนาชุมชน และสังคม ในสมัยพุทธกาล พระสาวกถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมทูตจะเป็นผู้นำหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อให้เข้าถึงประชาชน โดยพระสาวกแต่ละท่านมีเทคนิควิธีสร้างศรัทธาให้ประชาชนแตกต่างกันออกไป เช่น พระอัสสชิ เป็นผู้ที่มีความสามารถรวมระว่างอินทรียักษะเดินบิณฑบาตอยู่นอกเมืองราชคฤห์ วันหนึ่งอุบติสสะ (พระสารีบุตร) ได้เห็นอาการสำรวมระว่าง จึงบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในตัวของพระอัสสชิ จึงได้ตามไปเพื่อสอบถามธรรมว่า “ท่านบวชเพราะธรรมของใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน” พระอัสสชิ ตอบว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และตรัสความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” จะเห็นได้ว่าพระอัสสชิใช้ลักษณะบุคลิกภาพอันเรียบร้อย เพื่อสร้างศรัทธา เป็นผู้พูดน้อย และเป็นผู้พูดตรงประเด็น ทำให้อุบติสสะชื่นชอบและเกิดศรัทธาเลื่อมใส^{๑๑} ในสมัยต่อมาท่านนิโครธสามเณรผู้มีอินทรียักษะบิณฑบาตดำเนินผ่านหน้าพระลาน พระเจ้าอโศกมหาราชเกิดความเลื่อมใส และได้ฟังธรรมโดยพิสดาร เมื่อคลายข้อสงสัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคนั้นเจริญรุ่งเรืองที่สุด นี่เป็นเทคนิควิธีการเผยแผ่ด้านบุคลิกภาพและการกล่าวธรรมโดยพิสดารของสามเณร เป็นต้น

คุณสมบัติของพระธรรมทูตในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธรูปได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ก็ทรงเริ่มประกาศพระพุทธศาสนา โดยพระองค์ทรงใช้เวลาตลอดหน้าฝนแรก รวบรวมพระสาวกได้ ๖๐ รูป แล้วทรงอบรมคุณธรรมแก่ท่านเหล่านั้น อย่างเพียงพอก่อนที่จะแยกย้ายกันออกไปประกาศพระศาสนา พอหมดหน้าฝน ดินฟ้าอากาศแห้ง ก็ได้ทรงเรียกพระสาวกเหล่านั้นมาประชุม แล้วรับสั่งให้แยกย้ายไปประกาศพระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่างๆ การประชุมครั้งนั้น นับว่าเป็นการประชุมปฐมนิเทศสำหรับพระธรรมทูตรุ่นแรกในพระพุทธศาสนา โดยที่พระพุทธองค์ทรงรับสั่งกะภิกษุทั้งหลาย (๖๐ รูป) นั้นว่า “พวกเธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมโดยทางเดียวกันสองรูป, จงแสดงธรรมงานในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์, เพื่อแสดงธรรม”

การประชุมครั้งนั้น นับว่าเป็นการประชุมปฐมนิเทศสำหรับพระธรรมทูตรุ่นแรกในพระพุทธศาสนา โดยที่พระพุทธองค์ทรงนัดหมายในเรื่องสำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

๑. หลักการสอนประชาชน (ให้ทำการสอนเป็น ๓ ระดับ คือประโยชน์ ๓
๒. เส้นทางจาริก โดยทรงแบ่งเป็น ๖๑ สายๆ ละรูป รวมทั้งพระพุทธองค์ โดยที่พระพุทธองค์เสด็จไปเผยแผ่ที่ตำบลอุรุเวลาและเสนานิคม

^{๑๑}มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

๓. เรื่องอื่นๆ เช่น ถ้ามีผู้จะขอบวชก็ให้นำมาเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อที่พระพุทธองค์จะเป็นผู้อนุมัติ และทำการบรรพชา และอุปสมบทให้ การจัดรูปแบบพระธรรมทูตแบบนี้ ใช้วิธีกำหนดพื้นที่ที่จะปฏิบัติงานเป็นหลัก แล้วจัดวางกำลังของพระธรรมทูตให้พอเหมาะ นอกจากเรื่องจำนวนของพระธรรมทูตแล้วยังทรงพิจารณาถึงสมรรถภาพของพระธรรมทูตด้วยว่า ท่านผู้ใดควรจะไปยังแห่งหนตำบลใด เพราะแต่ละสถานที่มีปัญหาที่ไม่เหมือนกัน ข้อปฏิบัติของนักเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นจะต้องยึดมั่นอยู่ในอุดมการณ์ ๔ ประการ ดังนี้

๑. มีขันติธรรม มีความอดทนต่อความลำบากความตรากตรำ ไม่บ่นจู้จี้จุกจิกมีความอดกลั้นต่อกิเลส ไม่แสดงกิเลสอวดชาวบ้าน เป็นคนใจเย็นสุ่มรอบคอบ เก็บอารมณ์เก่ง ดังคำพังเพยที่ว่า “น้ำขุนเก็บไว้ข้างใน น้ำใส่นำออกมาใช้ข้างนอก”

๒. มีสมณสัญญา คือ ความสำนึกรู้สึกตัวอยู่เสมอว่า “เราเป็นสมณะ เป็นผู้สงบระรับเราเป็นพระ เป็นผู้ประเสริฐ เราเป็นปุชนียบุคคล เป็นผู้ที่ศรัทธาเคารพนับถือบูชา”

๓. ไม่เบียดเบียนใคร ไม่กระโทกกระทุ้งใคร บำเพ็ญตนเป็น “อิตถจารีบุคคล” ดังคำพังเพยว่า “เมื่อยามอยู่ เขาก็เข้าใจ เมื่อยามจากไป เขาก็คิดถึง”

๔. ไม่นินทาใคร ถ้ามีความจำเป็นจะต้องพูดถึงความไม่ดีของคนอื่น ก็พูดเพื่อหาทางแก้ไข

สรุปได้ว่า คุณสมบัติของพระธรรมทูต ที่ควรมีและพึงระลึกเสมอว่าควรประพฤติและปฏิบัติตนให้สมกับที่เป็นพระธรรมทูต ซึ่งสามารถจัดเข้าในด้านต่างๆ ได้ ๓ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านบุคลิกภาพ พระธรรมทูตจะต้องเป็นผู้มีความอดทน ไม่แสดงกิริยาท่าทีอันก่อให้เกิดความเสื่อมศรัทธา ท่าทางที่ทำให้เสียบุคลิกภาพ “ความอดทน คือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง” เป็นผู้รู้จักข่มจิตใจ การปฏิบัติหน้าที่ ไม่เห็นแก่ความยากลำบาก ยอมตรากตรำทำงานเพื่อพระศาสนาและยึดถือส่วนร่วมเป็นหลักสำคัญ

๒. ด้านคุณธรรม พระธรรมทูตจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมเป็นอุดมคติประจำตัว ซึ่งคุณธรรมลักษณะพื้นฐานของพระธรรมทูตในโอวาทปาฏิโมกข์ “การไม่ทำบาปทั้ง ปวงการทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว” ถือเป็นคนดีประจำตัวที่พระธรรมทูต ควรยึดมั่นและปฏิบัติ การไม่ทำบาปทั้งด้วยกาย วาจาและใจ เป็นผู้ทำแต่ความดี ทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นเป็นผู้มีจิตใจเบิกบาน มีความเมตตาปราณีต่อทุกคน มีความปรารถนาดีให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ พบความสุขทั้งภพนี้และภพหน้า

๓. ด้านการดำเนินชีวิต พระธรรมทูตจะต้องดำเนินชีวิตเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ประชาชน ดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย (สมณะ) ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นผู้สำรวมระวังในการบริโภคใช้สอยเสนาสนะ ยกตัวอย่างเช่น พระขทิรวินยเรวตะ เป็นผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความสัจ ไม่เบียดเบียนใคร มีแต่แผ่เมตตาธรรมให้แก่บุคคลอื่น^{๑๒} เป็นต้น

^{๑๒}บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๙.

ความเป็นมาของพระธรรมทูตในสมัยปัจจุบัน การประกาศพระพุทธศาสนาปัจจุบัน นี้ไม่ควรใช้วิธีเทศน์อย่างเดียว ควรเปิดโอกาสให้ผู้สงสัยได้ซักถาม และ จะได้อธิบายให้ผู้ฟังคลายความสงสัย เพื่อที่จะได้ทราบข้อเท็จจริงอย่างแจ่มแจ้ง และเป็นการประเมิณผลไปในตัวอีกทั้งยังติดตามความก้าวหน้าในด้านวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งการประกาศพระศาสนาให้ชาวต่างชาติ ต่างศาสนาฟังจะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ด้านภาษา วัฒนธรรมประเพณี ของชนชาติที่ออกไปเผยแผ่อย่างท่องแท้ มีปฏิภาณและปฏิสัมภิทาปัญญาอันแตกฉานในการเผยแผ่หลักคำสอน ปฏิภาณ คือ ไหวพริบในการที่จะโต้ตอบข้อซักถามของผู้ถาม โดยการโต้ตอบข้อคำถามนั้นโดยฉับพลันและตรงประเด็นคำถาม ซึ่งผู้เผยแผ่จะต้องมีความรู้ที่แตกฉานเป็นอย่างดี ต้องพร้อมด้วยธรรมะที่เรียนไปแล้วตั้งแต่ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก ซึ่งมีประโยชน์อย่างมาก ในปัจจุบันความรู้เรื่องการเจริญวิปัสณากรรมฐาน เป็นที่สนใจของชาวไทย และ ชาวต่างประเทศเป็นอย่างมากเพราะฉะนั้น การมีความรู้พร้อมทั้งทางด้านปริยัติ และ ปฏิบัติ เป็นสิ่งที่ดีที่จะได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษกว่าผู้ที่มีความรู้ในด้านเดียว เช่น หากมีความรู้ด้านปริยัติเพียงอย่างเดียวจะได้รับความสนใจจากคนบางกลุ่มเท่านั้น คนที่ปฏิบัติได้แต่อธิบายไม่ได้ก็เป็นเรื่องที่ยากต่อการเผยแผ่ให้คนอื่นเข้าใจในสิ่งที่ตนเองต้องการเผยแผ่นั้นได้รู้วิธีการและผลแห่งการปฏิบัติพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวเท่านั้น การที่สอนให้คนใช้หลักเหตุผล โดยยึดหลักศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ศรัทธานั้นบางครั้งอาจเกิดวิกฤตศรัทธาได้ถ้าไม่ใชปัญญาประกอบการพิจารณาด้วย ซึ่งหลักแห่งความศรัทธาเลื่อมใสนั้นแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มดังนี้

๑) กลุ่มรูปูปมาณิกา ถือเอารูปเป็นประมาณ คือ ถ้าพระรูปใดรูปงาม รูปสวยมักจะเป็นที่ชื่นชอบเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใส เช่น พระวัชกะลิหลงในพระวรกายของพระพุทธเจ้าดังพระดำรัสว่าผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นตถาคต

๒) กลุ่มโฆสูปมาณิกา ถือเอาเสียงเป็นประมาณ คือพระรูปใดมีเสียงไพเราะเสียงกังวาน น่าฟัง ฟังแล้ว เป็นที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธา คนที่เลื่อมใสในเสียงนี้มาก อยากรับฟังเสียงนั้น เช่น พระกุมารกัสสปะ

๓) กลุ่มลูขูปมาณิกา ถือเอาความเศร้าหมอง พระบางรูปห่มจีวรเศร้าหมองเห็นแล้วเป็นที่เลื่อมใส เช่น พระโมฆราช

๔) กลุ่มธัมมูปมาณิกา ถือเอาข้อวัตร ข้อปฏิบัติ เป็นจำพวกที่เลื่อมใสในข้อวัตร ข้อปฏิบัติในหลักธรรมคำสอน เช่น พระปุลณณมันตานีบุตร

คุณสมบัติเป็นที่เจริญศรัทธาทั้ง ๔ ประการนี้ คือ รูปงาม เสียงไพเราะ การนุ่งห่มจีวร และแสดงธรรมได้อรรถรสอันลึกซึ้งไพเราะจับใจ ย่อมทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบผลสำเร็จได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แต่ถ้าได้ไม่ครบ ได้อย่างใดอย่างหนึ่งถือว่ายังดี แต่ที่ถูกต้องและควรประพฤติปฏิบัติ นั้น ธัมมูปมาณิกา คือ ศรัทธาที่เกิดจากข้อวัตร ข้อปฏิบัติในหลักแห่งธรรม^{๑๓} พระธรรมทูต ในปัจจุบันจะต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์กับทุกศาสนาในประเทศนั้นๆ ถือเป็นคุณสมบัติสำคัญของพระธรรมทูต ที่จะต้องมีความมั่นใจในคุณค่าความดีงามของตน รู้และเข้าใจปัญหา ความต้องการของถิ่นฐาน สถานที่จะไปเผยแผ่ แสวงหารูปแบบและวิธีการที่จะสื่อสารกับเขา

^{๑๓}อง.จตุกก (ไทย), ๒๑/๖๕/๙๓.

อย่างไรจึงจะประสบผลสำเร็จ และมุ่งมั่นต่ออุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา จึงจะทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล การฝึกอบรมพระธรรมทูตเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะประสบการณ์ และทัศนคติในด้านการประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยแล้ว เป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้พระธรรมทูตสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้น พระราชรัตนรังษี (วีรยุทธ์ วีรยุทธ) ได้กล่าวถึงพระธรรมทูตไทยในประเทศอินเดียที่เข้าไปเป็นตัวแทนของคนชาวพุทธเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนามีอยู่ ๔ ประการ ดังนี้

๑) พระธรรมทูต หมายถึง บุคคลที่ได้รับมอบหมายงานจากสายงานพระธรรมทูตในการออกไปเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และก็ได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์

๒) พระนักศึกษาไทยที่เข้ามาเรียนหนังสือที่ประเทศอินเดีย โดยพระเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่งานอาสาเผยแผ่พุทธธรรม

๓) พระบัณฑิตปฏิบัติงานจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มาปฏิบัติงานในประเทศอินเดีย

๔) พระผู้ที่มาปฏิบัติธรรม ๔ เดือน ๕ เดือน ๖ เดือน เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาและบิณฑบาต เดินทางไปให้เขาได้เห็นบ้าง มาสดมภ์บ้าง^{๑๔}

พระธรรมทูตไทยเกิดจาก “โครงการพระธรรมจาริก” ซึ่งเป็นโครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาธรรม ควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนชาวไทยภูเขา โดยเกิดมาจากอดีตหัวหน้ากองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ คือ **นายประสิทธิ์ ดิศวัฒน์** ที่ได้ลาออกจากราชการและเข้ารับการอุปสมบทที่วัดเบญจมบพิตร ในปี พ.ศ.๒๕๐๗ เป็นเวลา ๑ พรรษา เพื่อหาการศึกษาหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มองเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาชุมชนชาวเขาทางด้านจิตใจ และเป็นประโยชน์ต่อการปกครองและการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาสังคม ฯ เพื่อให้สมกับประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือเป็นจำนวนมากของประเทศไทย อันเป็นศูนย์รวมน้ำใจของชนเผ่าไทยไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในท้องถิ่นใดของประเทศไทย อีกประการหนึ่ง รัฐบาลได้จัดตั้งนิคมสร้างตนเองเพื่อสงเคราะห์ชาวเขา มีดังนี้

(๑) นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาดอยมูเซอ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

(๒) นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาดอยเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

(๓) นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาม่อนแสนใจ ม่อนแสนเจริญ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

(๔) นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาภูมโล เขตต่อจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดเลย ตั้งอยู่ที่บ้านแม่ทับเบิก (ภูแบ่งม้า) อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

เมื่อพระประสิทธิ์ทำการลาสิกขา จึงได้นำความคิดที่จะทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนากราบเรียนปรึกษาหารือกับพระธรรมกิตติโสภณ (สุวรรณ สุวณฺโณโต) เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ซึ่งขณะนั้น ได้รับหน้าที่จากศูนย์ชุมชนส่งเสริมวัฒนธรรมไทยเป็นประธานอนุกรรมการสาขาวัฒนธรรมทางจิตใจ ทั้งสองฝ่ายต่างเล็งเห็นประโยชน์ร่วมกันจึงได้ร่างโครงการเสนอกรม

^{๑๔}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รายงานสัมมนาโครงการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

ประชาสงเคราะห์ ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการว่า “พระธรรมจาริก” ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ท่านได้เป็นประธานคณะพระธรรมจาริก ทั้งได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิเอเชีย มีพระธรรมจาริกรุ่นแรกออกปฏิบัติศาสนกิจ จำนวน ๕๐ รูป แบ่งเป็น ๑๐ สายๆ ละ ๕ รูป เป็นการปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่กองสงเคราะห์ชาวเขา ในพื้นที่ ๕ จังหวัด คือ ตาก เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และเพชรบูรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา ๑๐ หมู่บ้าน จำนวน ๖ เผ่าคือ แม้ว เย้า มูเซอ ลีซอ อีโก๋ และกะเหรี่ยง ผลการดำเนินงานครั้งแรกประสบผลสำเร็จชาวเขา ๑๐ หมู่บ้านที่มีประชากรประมาณ ๕,๐๐๐ คน ได้รู้จักการกราบไหว้พระการทำบุญตักบาตร การปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ จำนวน ๘๐๐ คน สมัครเข้าบรรพชาเป็นสามเณร จำนวน ๑๒ คน นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาครั้งแรกที่เกิดขึ้น

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโครงการพระธรรมจาริกประสบผลสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ จึงได้ทำการก่อตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขา ที่วัดศรีโสดา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ พระพุทธิวงศมุนี (สวณฺณโชตมหาเถร) ได้นิมนต์พระครูปลัดสุวัฒนพุทธิธาดาเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีโสดา และอำนวยการสำนักงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคเมื่อโครงการ พระธรรมจาริกประสบผลสำเร็จ มหาเถรสมาคม จึงได้จัดตั้งหน่วยงาน พระธรรมทูตเพื่อการเผยแผ่ ในพื้นที่ราบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดำเนินงานโดยใช้ระเบียบของมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้วัดทำหน้าที่อบรม แนะนำ สั่งสอน ศีลธรรมและวัฒนธรรม สุขภาพอนามัยประกอบสัมมาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ กตัญญูกตเวทีตาธรรม และสามัคคีธรรม อันจะเป็นประโยชน์แก่การดำรงชีพของประชาชน โดยได้รับงบประมาณดำเนินงานจากกรมการศาสนาและวัดที่ตั้งเป็นศูนย์ อ.ป.ต.^{๑๕} ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ประเทศไทยได้จัดแบ่งพระธรรมทูตที่ปฏิบัติงานอยู่ในประเทศออกเป็น ๙ สาย ดังนี้

สายที่ ๑ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๗ จังหวัด คือ สมุทรปราการ นนทบุรี ปทุมธานีสมุทรสาคร นครปฐม กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี โดยมี พระธรรมธีรราชมหามุนี วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๒ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๗ จังหวัด คือ พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สระบุรีลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท และอุทัยธานี โดยมี พระธรรมราชานุวัตร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๓ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๘ จังหวัด คือ นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตรเพชรบูรณ์ พิษณุโลก สุโขทัย ตาก และอุตรดิตถ์ โดยมี พระพรหมจริยาจารย์ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๔ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๘ จังหวัด คือ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูนลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และเชียงราย โดยมี พระเทพสุธี วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

^{๑๕}พระวิสุทธိภักทธธาดา (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๗๙.

สายที่ ๕ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๘ จังหวัด คือ เลย อุดรธานี หนองคาย สกลนครกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และขอนแก่น โดยมี พระอุดมญาณโมลี วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๖ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๙ จังหวัด คือ นครพนม มุกดาหาร ยโสธรอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา และชัยภูมิ โดยมี พระราชเมธี วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๗ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๗ จังหวัด คือ นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทราชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด โดยมี พระญาณวโรดม วัดเทพศิรินทราวาสกรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๘ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๗ จังหวัด คือ สมุทรสงคราม เพชรบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช โดยมี พระธรรมกิตติวงศ์ วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๙ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๑๑ จังหวัด คือ ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรังพัทลุง สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยมี พระเทพเวที วัดชลประทานรังสฤษฎิ์เป็นหัวหน้าสายโดยมีศูนย์งานพระธรรมทูตประจำจังหวัด ๗๒ จังหวัด คอยควบคุมดูแลการปฏิบัติงานในส่วนภูมิภาค มีหน่วยงานกำกับดูแลงานของพระธรรมทูตอำเภอ ประมาณ ๗๔๐ หน่วย คอยควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตในพื้นที่ซึ่งมีประมาณ ๓,๕๐๐ รูป ให้เป็นไปตามนโยบายและแผนการที่ดำเนินงาน ที่คณะกรรมการกลางกองอำนวยการงานพระธรรมทูตร่วมกับกรมการศาสนากำหนดขึ้น

๑๖

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่

ผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาจะประสบความสำเร็จได้นั้น มีอยู่ทางเดียว คือ ต้องมุ่งมั่นในการเผยแผ่ในระดับการกำจัดกิเลสเป็นสำคัญ เพราะผลของการมุ่งมั่นของหลักคำสอนนั้นเพื่อกำจัดกิเลส คือ การเข้าถึงธรรมะภายใน ซึ่งไม่ว่าคนๆ นั้นจะอยู่ในระดับไหนของสังคม แต่เมื่อเขาสามารถเข้าถึงพระธรรม หรือพระรัตนตรัยภายในได้อย่างแท้จริงแล้ว เขาก็จะเกิดศรัทธาที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า "ตถาคตโพธิศรัทธา" คือ "ความศรัทธา อันเกิดจากการเข้าถึงพระรัตนตรัยภายใน" เขาก็จะเป็นหลักในการขยายงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป ผู้คนต้องถิ่นให้แก่เราการทุ่มเทลงไปในระดับสูงสุดนี้แม้ได้ผู้เข้าถึงธรรมมาเพียงคนเดียว ก็ถือว่าคุ้มเกินคุ้มเพราะเขาจะเป็นกำลังสำคัญในการขยายงานออกไปสู่คนท้องถิ่นด้วยความปรารถนาดีในหมู่ชนทุกระดับชั้นได้ไม่ยาก แต่การที่พระพุทธศาสนาจะได้บุคลากรที่มีฝีมือการเผยแผ่ ในระดับการกำจัดกิเลสสำเร็จได้นั้น ก็ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะผู้ที่สอนผู้อื่นให้เกิดผลสำเร็จได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่สามารถปฏิบัติแก่ตนเองเพื่อเป็นแบบอย่างให้ คนอื่นเกิดศรัทธาในตัวให้ได้เสียก่อนเป็นอันดับแรก นอกจากจะต้องฝึกตนเองให้เป็นต้นแบบการดำเนินชีวิตและต้นแบบการรักษาศีลแล้ว สิ่งที่เขาไม่ได้เลยก็คือ ต้องเป็นต้นแบบการฝึกสมาธิเพื่อการเข้าถึงธรรมอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพันอีกด้วย โดยผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่

^{๑๖}กรมการศาสนา, รายงานการศาสนา ประจำปี ๒๕๓๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๕ - ๑๔๖.

จะต้องปฏิบัติกันอย่างทุ่มเทตามแนวทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้กำหนดไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ที่ว่า

๑. อนูปวาโท คือ ห้ามกล่าววาจาว่าร้ายล่วงเกินผู้หนึ่งผู้ใดในประเทศนั้นๆ ไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่ หญิงหรือชาย

๒. อนูปมาโต คือ ห้ามทำร้ายเบียดเบียน รังแกใครๆ แม้แต่สัตว์

๓. ปาฏิโมกเข จ สังวรโร คือ ตั้งใจรักษาศีลและมารยาทของตน ตลอดจนการรักษากฎหมายบ้านเมือง และพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด

๔. มัตตัญญูตา จ ภัตตสมิง คือ ต้องเป็นต้นแบบการใช้ปัจจัย ๔ ในการดำเนินชีวิตด้วยความประหยัดและตามความจำเป็น และไม่ประมาท

๕. ปันตัญญุ สยนาสนัง คือ ต้องระมัดระวังสำรวม ในการเข้าไปอยู่อาศัยตลอดจนการพักค้างในสถานที่ต่างๆ ซึ่งต้องเหมาะสมแก่ผู้ทรงศีล ไม่ไปในสถานที่ไม่ควรไป (อโคจร) เพราะแม้ไม่ผิดกฎหมาย แต่ผู้คนในสังคมอาจตำหนิตายินให้เกิดความเสื่อมศรัทธาเอาได้

๖. อธิจิตเต จ อาโยโค คือ ต้องตั้งใจฝึกสมาธิอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพันเป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะเมื่อถึงกำหนดเวลานั่งสมาธิ ในแต่ละวันห้ามมีข้อแม้หรือเงื่อนไข เพื่อไปทำอย่างอื่นโดยเด็ดขาด

ผู้ที่ปฏิบัติตนในแต่ละวันตามนี้เท่านั้น จึงจะสามารถเป็นนักเผยแผ่ที่ดีได้ เพราะเมื่อผู้คนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้นเห็นข้อวัตร ข้อปฏิบัติเช่นนี้แล้วเขาย่อมเกิดความศรัทธา และเชื่อถือว่า พระธรรมทูตองค์นี้ท่านสามารถเป็น ครูสอนศีลธรรมและเป็นผู้ที่สามารถนำทางและวิธีการกำจัดกิเลสให้แก่เขาได้จริง เพราะได้ปฏิบัติตนเป็นต้นแบบทั้งในการดำเนินชีวิต การรักษาศีล และการทำการภาวนาได้จริง ทำให้เขาเกิดความมั่นใจ และเชื่อถือว่าพระพุทธรูปศาสนามีคุณค่าต่อชีวิตของเขาจริง และนั่นคือโอกาสที่จะทำการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนาเพื่อเข้าไปสู่คนท้องถิ่นได้สำเร็จ เพราะฉะนั้น การส่งบุคลากรไปเผยแผ่ ในแต่ละท้องถิ่นที่จะต้องทำการคัดเลือกบุคคลที่ปฏิบัติได้ตามนี้ และเมื่อถึงคราวที่ท่านนำหน้าการเผยแผ่ให้แก่คนท้องถิ่น จะต้องมุ่งเป้าหมายที่ระดับการกำจัดกิเลสอย่างจริงจังและจริงใจ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดหลักการไว้ชัดเจนว่า ต้องฝึกคนให้ละเว้นความชั่ว ตั้งใจทำความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส อยู่เป็นนิตย ซึ่งเท่ากับ ทรงสั่งว่าต้องฝึกฝนอบรมให้คนในท้องถิ่นนั้น "สร้างบุญเป็น" เพราะการสร้างบุญ อย่างต่อเนื่อง ก็คือ การสร้างนิสัยที่ดีๆ ควบคู่ไปกับการกำจัดกิเลสในใจให้หมดไปนั่นเองการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา เพื่อให้ใช้เป็นแนวทางการดำเนินงาน ดำเนินชีวิตเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ หลักธรรมที่ใช้ยึดถือและปฏิบัติหลักธรรม แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ

๑) หลักการ ๓ ได้แก่ (๑) การไม่ทำบาปทั้งปวง คือ การงดเว้น การลด ละ และเลิกการทำบาปทั้งปวง ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ (๒) การทำกุศลให้ถึงพร้อม คือ การทำความดีทุกอย่างอันเป็นกุศลกรรมบถซึ่งเป็นแบบของการทำดี ๑๐ อย่าง อันเป็นความดีทางกาย ทางวาจา และทางใจ (๓) การทำจิตให้ผ่องใส คือ การทำจิตของตนให้ผ่องใสที่แท้จริง เกิดขึ้นจากการละบาปทั้งปวงด้วยการถือศีลและบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อมด้วยการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนา จนได้บรรลุอรหัตผลอันเป็นความผ่องใสที่แท้จริง

๒) อุดมการณ์ ๔ ได้แก่ (๑) ความอดทน คือ ความอดกลั้น ไม่ทำบาปทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ (๒) ความไม่เบียดเบียน คือ การงดเว้นจากการทำร้าย รบกวน หรือ เบียดเบียนผู้อื่น (๓) ความสงบ คือ ปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ (๔) นิพพาน คือ การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ ๘

๓) วิธีการ ๖ ได้แก่ (๑) ไม่ว่าร้าย คือ ไม่กล่าวให้ร้ายหรือ กล่าวโจมตีใคร (๒) ไม่ทำร้าย คือ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (๓) สำรวมในปาติโมกข์ คือ ความเคารพระเบียบวินัย กฎ กติกา กฎหมาย รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม (๔) รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอดีในการบริโภคอาหาร หรือการใช้สอยสิ่งต่างๆ (๕) อยู่ในสถานที่ที่สงัด คือ อยู่ในสถานที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม (๖) ผีภักดีจิตใจให้สงบ คือ ผีภักดีชำระจิตให้สงบ มีสุขภาพ คุณภาพ และประสิทธิภาพที่ดี^{๑๗} การหยิบธรรมะซึ่งมีมากมายหลายหัวข้อไปขยาย เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องเผยแผ่พระพุทธศาสนาและกล่าวไว้ว่า พระธรรมทูตและพระนักเผยแผ่พระศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศต้องดำเนินตามนโยบายการเผยแผ่พระศาสนาหรือธรรมประกาศนโยบายที่พระพุทธองค์ทรงประทานแก่พระอรหันต์รุ่นแรก ๖๐ รูป ซึ่งขยายเป็นนโยบาย ๕ ข้อดังต่อไปนี้

๑) ตกปลานอกบ้าน หมายถึง การออกไปสอนธรรมนอกวัดเพื่อดึงคนเข้าหาพระศาสนา สมัยนี้เราสามารถอาศัยสื่อต่างๆ ส่งธรรมออกไปถึงชาวบ้านโดยที่ตัวเรายังอยู่ภายในวัด

๒) ประสานสิบทิศ หมายถึง การรวมคนดีมีฝีมือนอกวัดมาช่วยงานเผยแผ่พระศาสนาที่จัดขึ้นทั้งในวัดและนอกวัด

๓) ผูกมิตรทั่วหล้า หมายถึง การยื่นไมตรีจิตมิตรภาพให้กับคนทุกคน แม้กระทั่งเพื่อนร่วมโลกที่นับถือศาสนาอื่นเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

๔) บริหารปัญญา หมายถึง การศึกษาหาความรู้เพื่อเตรียมตัวให้พร้อมในการเผยแผ่พระศาสนาและการสร้างเครือข่ายแห่งปัญญาเพื่อใช้เป็นที่พักพิงและแหล่งอ้างอิง

๕) สาลิกาป้อนเหยื่อ หมายถึง การลงมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยลีลา การสอนธรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายนั้น คือขึ้นต้นให้ตื่นเต้น เด่นชัดในตอนกลาง ซ้ำทางในตอนจบ^{๑๘} รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า นั้นมีรูปแบบหลายประการ เช่น การที่พระพุทธองค์ทรงสามารถสร้างความสนใจ ทำให้เกิดความศรัทธาอันเกิดแก่อุปการะชีวิตที่เดินสวนทางกันระหว่างทางเสด็จไปอิสิปตนมฤคทายวัน เป็นเพียงการเสด็จพุทธดำเนินไปตามปกติ ที่เรียกว่า พุทธลีลาเท่านั้นแต่กลับเป็นอิริยาบถที่แปลกใจ น่าสนใจ และน่าประทับใจแก่คนที่ได้พบเห็นเท่านั้นก็เป็นการเผยแผ่ธรรมให้เกิดขึ้นแล้ว วิธีการในการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าสรุปได้ว่า เป็นรูปแบบการเผยแผ่คำสั่งสอนที่หลากหลาย สามารถอธิบายได้พอเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

^{๑๗}พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “วันมาฆบูชา”, พุทธจักร, ปีที่ ๕๘ ฉบับที่ ๓ (มีนาคม ๒๕๔๓) : ๑๘ - ๒๒.

^{๑๘}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “ธรรมประกาศนโยบาย”, เรียบเรียงจากบทบรรยายในโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๙ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

๑) อุปนิสินนกลา เป็นการนั่งสนทนากัน ทำนองที่คฤหิไทยพูดว่า จับเข้าคุยกัน ท่ามกลางบรรยากาศกันเอง ค่อยๆ เสริมสร้างแนวความคิด ความเห็นไปตามลำดับ อาจจะใช้เวลามากบ้าง น้อยบ้าง ตามสมควรแก่ฐานะของผู้ฟังในขณะนั้นๆ

๒) ฌมมิกถา เป็นพระพุทธรูปดำรัสสั้นๆ ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ในกรณีที่ผู้ฟังมีความพร้อมที่จะฟัง คิดพิจารณา เช่น พระพุทธรูปดำรัสประเภทคาถาทั้งหลาย เช่น “ร่างกายนี้ไม่นานหนอ จักล้มลงเหนือแผ่นดิน พอวิญญานออกจากร่างแล้ว จะเป็นเหมือนท่อนไม้ที่หาสาระแก่นสารไม่ได้” คนฟังคิดพิจารณาตามที่ทรงแสดงสั้นๆ เพียงเท่านั้นก็สามารถบรรลุผลได้แล้ว

๓) โอวาทกถา ทรงประทานเป็นรูปโอวาทสั้นๆ ตามปกติแล้วจะทรงประทานแก่พุทธบริษัทในการประกาศธรรม เช่น พระโอวาทปาติโมกข์ ที่แสดงถึงอุดมการณ์ หลักการ วิธีการ ด้วยข้อความเพียง ๓ คาถากึ่งเท่านั้น หรือแม้ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่จัดเป็นปัจฉิมวาจาของพระพุทธเจ้าที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้ทราบไว้สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำประโยชน์ตนและประโยชน์บุคคลอื่น ให้สมบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด” ก็เป็นพระโอวาท

๔) อนุศาสนิกถา เป็นคำสอนในลักษณะซ้ำๆ ครั่งแล้วครั่งเล่า ย้ำเตือนอย่างต่อเนื่อง มักจะทรงสอนแก่พระภิกษุ สามเณร ภิกษุณี สามเณรี นางสิกขมานา อันเป็นพุทธบริษัทประเภทนักบวชที่อยู่ใกล้ชิด เช่น ที่รับสั่งแก่พระอานนท์ความว่า “อานนท์ เราจักกระหนาบแล้วกระหนาบอีก ใครมีสภาระก็ตั้งอยู่ได้ ใครไม่มีสภาระก็ต้องออกไป” คำสอนประเภทความไม่ประมาท ความสามัคคี ความเพียรพยายาม สติสัมปชัญญะ อุดหนุน พระพุทธองค์จะทรงย้ำเตือนอยู่เสมอ เป็นต้น

๕) ฌมมสากัจฉา คือ การสนทนาธรรม บางครั้งเป็นทำนองแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน บางครั้งมาในรูปของคำถามดังกล่าว ปลอ่ยให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นบ้าง ทรงรับรองความเห็นเขาบ้าง เพิ่มเติมบ้าง ปรับปรุงบ้าง ปฏิเสธบ้าง ตามสมควรแก่กรณี

๖) ปุจฉาวิสัชนากถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชน แบบการถามและการตอบในเรื่องที่จะสอนนั้น เพื่อทดสอบถึงพื้นฐานความรู้เดิมของผู้รับสอนว่ามีอยู่แค่ไหนเพียงไร เพื่อเป็นการกระตุ้นเร้าให้ผู้ฟังให้เกิดความตื่นตัวอยู่เสมอ โดยมีวิธีการ ๓ วิธี คือ ก) ถามเพื่อให้ตอบ ข) ถามเองตอบเอง ค) ให้ถามเพื่อตอบ

๗) ฌมมเทศนา คือการเทศน์หรือการแสดงธรรม เป็นลักษณะการชี้บอกเหตุผลในเรื่องนั้นๆ ข้อความส่วนมากจะค่อนข้างยาว เช่น พระสูตรในพระสุตตันตปิฎก ในการแสดงแนวใดก็ตามสามารถแบ่งเป็นช่วงใหญ่ๆ ได้ ๓ ช่วง เช่นโครงสร้างในอนัตตลักขณสูตร^{๑๙} ได้มองเห็นปัญหาของพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันว่า เกิดจากการขาดช่องว่างในการสื่อพุทธธรรม เพราะมีสาเหตุใหญ่ๆ อยู่ ๓ ประการ คือ

๑) ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความแตกฉานในธรรม มีความรู้ชั้นสัญญาไม่ถึงขั้นทฎฐิและญาณ

๒) ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดธรรม ไม่เคยฝึกการพูดในที่ชุมนุมชนหรือพัฒนาบุคลิกภาพ ใช้เสียงเบา ใช้บาลีมาก ยกหัวข้อธรรมมาก ไม่มีการเตรียมตัว ไม่สังเกตคนฟัง ติดรูปแบบ ใช้เวลามาก

^{๑๙}พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ), พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : พรตวิการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๙๖-๙๘.

๓) ผู้เผยแผ่ขาดความพอใจ ความเต็มใจ และความรักในการสอนธรรม รูปแบบการเผยแผ่ธรรมมีแต่การตั้งรับ ไม่ค่อยทำแบบเชิงรุก^{๒๐} ปัญหาในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของคณะสงฆ์ไทยนั้นมีสาเหตุมาจากการที่พระสงฆ์และสามเณร ส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อยไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และไม่เข้าใจสภาพของสังคมปัจจุบัน จึงสื่อกับประชาชนไม่ได้และไม่สามารถเป็นผู้นำจิตวิญญาณได้ ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับประชาชนเป็นเพียงพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ การที่พระสงฆ์มีความเข้าใจพุทธธรรมได้ลึกซึ้ง เข้าใจชีวิตและสังคมในปัจจุบันได้ดี และมีความสามารถในการสื่อสารจะเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อประเทศและต่อโลกมาก สมควรที่รัฐบาลและทางการคณะสงฆ์จะให้ความสนใจต่อเรื่องนี้ให้มากที่สุด^{๒๑} การเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในชมพูทวีป จนหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงปรินิพพานแล้ว เหล่าพระสงฆ์สาวกต่างก็ได้ช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาเรื่อยมาจนถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงให้การอุปถัมภ์การทำตติยสังคายนา ครั้นเสร็จแล้วได้อาราธนาให้พระโมคคัลลีสบุตรติสสะเถระเลือกสรรพระอรหันต์ส่งไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศ จำนวน ๙ สาย เมื่อ พ.ศ. ๓๐๓ พระพุทธศาสนาจึงได้แพร่หลายออกไปนอกประเทศอินเดียแต่ครั้งกระนั้น โดยพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระ ได้เป็นหัวหน้าพระธรรมทูตมายังดินแดนสุวรรณภูมิ^{๒๒} การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยก่อนนั้นได้ทำกันหลายรูปแบบ ได้แก่ การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรมไปตามลำดับ โดยที่พระพุทธเจ้าทรงประทานหลักการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติว่า ให้แสดงธรรมมีเหตุมีผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจในแต่ละแง่แต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตาอนุเคราะห์มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มผู้อื่น^{๒๓}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา นับแต่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยในราวพุทธศักราช ๕๐๐ เป็นต้นมาพระพุทธศาสนารุ่งเรืองมาโดยตลอด โดยอาศัยการเผยแผ่ของบูรพาจารย์ผู้แตกฉานในพระธรรมวินัยเป็นกำลังสำคัญในยุคปัจจุบันมีพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยหลายต่อหลายรูปที่ได้รับการยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ หนึ่งในพระนักเผยแผ่เหล่านั้น พระโพธิญาณเถร หรือที่รู้จักกันทั่วไปในชื่อสามัญว่า “หลวงพ่ocha สุภโท” นั้น กล่าวได้ว่าเป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีบทบาท ผลงานโดดเด่นมากที่สุดรูปหนึ่ง เพราะท่านมีเทคนิควิธีการเผยแผ่ที่โดดเด่นเป็นเฉพาะตน มีการยกอุปมาอุปมัยแสดงเหตุผลให้ผู้ฟังเข้าใจได้แจ่มชัด^{๒๔} การทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาขยายกว้างออกไป มีผู้เคารพ เลื่อมใสศรัทธาใน

^{๒๐}พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พุทธศาสตร์ปริทัศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙๐.

^{๒๑}ประเวศ วะสี, สอนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๘.

^{๒๒}จันทน์ ทองประเสริฐ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมมูลนิธิมหาธาตุวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๘๖.

^{๒๓}สุชีพ ปุญญานุภาพ, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓.

^{๒๔}วิน อินทสระ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๑.

พระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแห่งการปฏิบัตินั้น เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก การเผยแผ่ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ามีวิธีดำเนินงานในการประสานมนุษยสัมพันธ์โดยตระหนัก ในเหตุ ๓ ประการอยู่เสมอ และในทุกๆ กรณีที่พระองค์ทรงดำเนินการ คือ

๑) ทรงค้นหาพื้นเพเดิมของเขา

๒) ทรงวิจัยถึงความต้องการของเขา

๓) ทรงรู้วิธีเข้าถึงจิตใจของเขา^{๒๕} ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายในบุรพกาล พระสงฆ์สาวกนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท และยังถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของหลักการศาสนา^{๒๖} ได้จำแนกรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในปัจจุบันไว้ดังนี้

๑) การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ธรรมเป็นประจำ

๒) ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะย่นและผู้พูดจะต้องมีลีลาในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษ เป็นวิธีการที่น่าสนใจ

๓) อภิปรายธรรม คือ การชี้แจง หรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งให้ผู้อื่นเข้าใจ

๔) สนทนาธรรม คือ การพูดจาหารือในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลาง

๕) การสอนสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนาเพื่อให้ใจเป็นสมาธิและเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์

๖) การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยอาจจำหน่าย แจกจ่ายไปในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง วัตถุประสงค์สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามี ๔ ประการ คือ

๑) เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความอยู่รอดปลอดภัยของประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

๒) เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และให้คำแนะนำทางจิตใจแก่ประชาชน

๓) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างข้าราชการประชาชน พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนาในการพัฒนาประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชน

๔) เพื่อให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้มีโอกาสบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาตามสมควรแก่สมณวิสัย พระพุทธเจ้าทรงใช้กระบวนการพัฒนาปัญญาเป็นสื่อในการถ่ายทอด และกระบวนการพัฒนาทางปัญญานั้นจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยองค์ประกอบทั้งสามส่วน ได้แก่ ปัจจยภายนอก หรือปรโตโฆสะ คือการกระตุ้น การแนะนำ การสั่งสอน, ปัจจยภายใน

^{๒๕} ปิ่น มุทุกันต์, มุมสว่าง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

^{๒๖} เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ผดุงพิทยการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑.

หรือโยนิโสมนสิการ คือกระบวนการคิดที่ถูกต้อง และการฝึกอบรมตาม มรรควิธี คือ การฝึกอบรมกาย อบรมจิต ตามแนวไตรสิกขา^{๒๗}

สรุปได้ว่า ๑) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การขยายโอกาสให้ผู้อื่นได้ศึกษาการสละซึ่งกิเลส และวิถีทางการภาวนาเพื่อเข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดสันติสุขที่แท้จริงอันเป็นความดี ที่ประชาชนทั่วทั้งสากลสามารถทำได้ และเป็นหนทางที่นำไปสู่ปัญญาและความบริสุทธิ์ภายในที่ใช้ขจัดกิเลส ความไม่รู้ ความทุกข์ และความกลัว ให้หมดสิ้นไปจากใจของมวลมนุษยชาติ อันเป็นที่มาของการขยายสันติภาพภายในไปสู่การบังเกิดขึ้นของ สันติภาพโลกได้อย่างแท้จริง ๒) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ไม่ใช่การเปลี่ยนเชื้อชาติ ไม่ใช่การเปลี่ยนศาสนา ไม่ใช่การเปลี่ยนเผ่าพันธุ์ และไม่ใช่ว่าการบีบบังคับต่อวัฒนธรรม ประเพณีของประเทศใดประเทศหนึ่ง เพราะนอกจากไม่ใช่วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นการจำกัดขอบเขตของการเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาของคนในท้องถิ่น และยังส่งผลที่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ประสบผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์แล้วยังจะก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนและสังคมนั้นๆ อีกด้วย ในช่วงเวลาที่ผ่านมา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงจำกัดวงอยู่เฉพาะคนเชื้อชาติเดียวกัน ที่ไปทำมาหากินอยู่ในสถานที่นั้นๆ ไม่ขยายตัวออกไปอย่างที่เราควรจะเป็น ๓) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องมุ่งทำในระดับการกำจัดกิเลสอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพันเพราะคุณค่าของการตรัสรู้ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ที่การที่พระองค์ได้ทรงเป็นต้นแบบและแบบอย่างที่ดี ดังนี้

๓.๑ พระองค์สามารถเอาชีวิตเป็นเดิมพันในการกำจัดกิเลสได้หมดสิ้นเชื้อ ไม่เหลือเศษแห่งกิเลสทั้งปวงได้สำเร็จด้วยพระองค์เอง

๓.๒ พระองค์สามารถสอนให้ผู้อื่น สามารถกำจัดกิเลสได้หมดสิ้นเชื้อไม่เหลือเศษแห่งกิเลสได้สำเร็จ เช่นเดียวกับพระองค์นั้นก็ย่อมหมายความว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาที่มีต่อชาวโลกก็คือ การเป็นศาสนาที่มุ่งสอนให้บุคคลที่ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพบหนทางแห่งการหลุดพ้นที่แท้จริงจากความทุกข์และความเศร้าหมอง ที่เกิดจากกิเลสทั้งปวงได้ และเป็นศาสนาที่มุ่งสั่งสอน ให้ทุกคนสร้างสันติสุขให้แก่ตนเองและสังคมโลกใบนี้ด้วยการทำการภาวนาเพื่อขจัดกิเลสภายในให้หมดสิ้นไป

๔. บุคลากรที่จะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ต้องผ่านการคัดเลือกและเป็นบุคคลที่ตั้งใจฝึกฝนอบรมตนเองอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน เพราะต้องไปเป็นต้นแบบการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังต้องเป็นต้นแบบแห่งศีลธรรม และต้นแบบการกำจัดกิเลสอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน โดยต้องยึดเอาคำสอนใน "โอวาทปาฏิโมกข์" เป็นแม่บทสำคัญในการฝึกฝน อบรมตนเองอย่างจริงจังและจริงใจเพื่อให้เป็นนิสัย แล้วบุคคลนั้นสมควรจะสามารถเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ ได้จริงๆ ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ จึงจะก่อให้เกิดความสนใจ ใคร่ศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนาด้วยตัวของเขาเอง

๕. การสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ต้องสอนให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นเข้าใจเรื่อง "บุญ" และ "บาป" และการที่เขาจะเข้าใจ เรื่องบุญและบาป ได้นั้น ก็ต้องสอนให้เขาเข้าใจ เรื่องกฎแห่งกรรมและคุณค่าของการเกิดมาเป็นมนุษย์ ว่าเราเกิดมาเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง แสวงบุญ

^{๒๗} วนิช สุธารัตน์, *ความคิดและความคิดสร้างสรรค์*, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๗.

หมั่นสร้างบารมี เพื่อการเข้าถึงและเข้าใจว่าบุญคืออะไร ทำไมต้องสร้างบุญ และทำอย่างไรจะได้บุญ เมื่อทุกคนเข้าใจอย่างนี้ เขาจะยินดีต่อการสร้างบุญและสร้างบารมี เช่น การฝึกความเคารพในสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลอื่น ความมีวินัย และความอดทน ในการสร้างบุญกุศลสามารถไปทำเป็นหมู่คณะ เพราะเขาเข้าใจแล้วว่าบุญนั้นสำคัญต่อการขจัดความทุกข์ ความกลัวอันเกิดจากความไม่รู้ ให้หมดไป จากชีวิตของเขาได้อย่างไร รูปแบบการปฏิบัติธรรมและบรรยากาศของการปฏิบัติธรรมในวัดก็จะต้องไม่ สูญเสียไป และวัดนั้นก็จะเป็นโรงเรียนเพื่อสอนการบรรลุธรรมให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ และในรุ่นต่อไป

ตารางที่ ๒.๒ แสดงสาระสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
กรมการศาสนา, (๒๕๔๐, หน้า ๙)	การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ศาสนทายาท หลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระสงฆ์จัดกิจกรรมต่างๆ วัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมต้องการให้ ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรมมุ่งเน้นการสืบสาน วัฒนธรรมไทย
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๒๕๕๑, หน้า ๑)	ประสิทธิภาพเกิดประโยชน์คือความผาสุกแก่ประชาชน มหาเถรสมาคมอันเป็นองค์กรบริหารคณะสงฆ์สูงสุด ระบียบ มหาเถรสมาคมว่าด้วยการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา จัดให้มีศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประจำจังหวัด การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นที่ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สถาบันพัฒนาบุคลากรการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา
พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ), (๒๕๔๔, หน้า ๓๔)	การเผยแผ่ธรรมะในฐานะระบบการศึกษาการสอน จริยธรรมจะต้องนำหลักคุณธรรมของศาสนามาเป็นหลัก ยึดให้ได้การประพฤติปฏิบัติกระทำอย่างถูกต้องของชีวิต การประกาศนั้นทรงกำชับว่าให้ดังงามทั้งเบื้องต้น
สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, (ช่วง วรปุณฺณ, (๒๕๔๐, หน้า ๑๔๔)	ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ดีต้องเป็นผู้รู้ศาสนา ปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาได้โดยสมบูรณ์เป็นนิจ มุงมันจะให้ผู้อื่นยอมรับในศาสนาของตน การจัดการ เทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนาแล้วตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ
พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันท ภิกขุ), (๒๕๔๘, หน้า ๖๙)	เราต้องแก้ไขความเป็นอยู่ของพุทธบริษัท จะต้องเทศน์ กันอย่างตรงไปตรงมา ความจงรักภักดีต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

ตารางที่ ๒.๒ แสดงสาระสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับการเผยแพร่ (ต่อ)

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (๒๕๔๐, หน้า ๓๓๘-๓๓๙)	จัดทำศิลาจารึกประกาศธรรมตามนโยบายธรรมเสรีภาพ ในการนับถือศาสนาคุ้มครองอุปถัมภ์ทุกศาสนา เผยแผ่ พระพุทธศาสนาทั้งในแคว้นที่อยู่ในพระราชอำนาจ สถาปตยกรรมที่ทำด้วยศิลาแพร่หลายในชมพูทวีป
วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๐๘.	พระสาวกสาวิกาก็ได้ช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนา ลำดับบรรลุถึงสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระครั้งทำสังคายนาครั้งที่ ๓ พระศาสนาจักตั้งมั่นอยู่ด้วยดีในปัจฉินตชนบท ส่งพระ เถระผู้มีความรู้ความสามารถเหล่านั้นไปประกาศ พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่างๆ รวม ๙ สาย
พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), (๒๕๓๗, หน้า ๑๓-๑๔)	การให้ธรรมแก่ประชาชน เรียกว่า ธรรมทาน พุดให้เขา ฟัง เช่น เทศน์ แสดงธรรม บรรยายธรรม ลักษณะของผู้ ได้ฝึกฝนพัฒนาตนอย่างดีแล้ว
พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (ปีที่ ๕๘ ฉบับที่ ๓ มีนาคม ๒๕๔๗ : ๑๘ - ๒๒)	หลักการ ๓ คือ การงดเว้น การลด ละ เลิก การทำกุศล ให้ถึงพร้อม คือ การทำความดีกุศลกรรมบถซึ่งเป็นแบบ ของการทำดี ๑๐ อย่าง การทำจิตให้ผ่องใส คือ การทำ จิตของตนให้ผ่องใส
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒)	การออกไปสอนธรรมนอกวัด การรวมคนดีมีฝีมือนอกวัด มาช่วยงานเผยแผ่พระศาสนาการยื่นไม้ตรีจิตมิตรภาพ ให้กับคนทุกคน การศึกษาหาความรู้เพื่อเตรียมตัวให้ พร้อมในการเผยแผ่
พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), (๒๕๔๑, หน้า ๒๙๐)	ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความแตกฉานในธรรมผู้เผยแผ่ ขาดความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดธรรมผู้เผย แผ่ขาดความพอใจ เต็มใจ เผยแผ่ธรรมมีแต่การตั้งรับ
ประเวศ วะสี, (๒๕๓๐, หน้า ๑๐๘)	ประชาชนเป็นเพียงพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ การที่มี พระสงฆ์เข้าใจพุทธธรรมได้ลึกซึ้ง มีความสามารถในการ สื่อสาร มีความสำคัญต่อประเทศไทยและต่อโลกมาก รัฐบาลและคณะสงฆ์จะให้ความสนใจต่อเรื่องนี้ให้มาก ที่สุด

ตารางที่ ๒.๒ แสดงสาระสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่ (ต่อ)

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
จำนงค์ ทองประเสริฐ, (๒๕๔๔, หน้า ๒๘๖)	การเผยแผ่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในชมพูทวีป พระองค์ทรงให้การอุปถัมภ์การทำตติยสังคายนา พระอรหันต์ส่งไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศ พระโศณเถระกับพระอุตตรเถระได้เป็นหัวหน้าพระธรรม ทูตมายังดินแดนสุวรรณภูมิ
สุชีพ ปุญญานุภาพ, (๒๕๒๔, หน้า ๑๓)	การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรมไปตามลำดับ หลักการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ แสดงธรรมมีเหตุมีผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจในแต่ละแง่แต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิต เมตตาอนุเคราะห์มุ่งจะให้ประโยชน์
วสิน อินทสระ, (๒๕๔๕, หน้า ๑๑๑)	การเผยแผ่ของบูรพาจารย์ผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย พระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยหลายรูป พระนักเผยแผ่เหล่านั้นคือ พระโพธิญาณเถร
ปิ่น มุทุกันต์, (๒๕๔๓, หน้า ๒๐๕-๒๐๖)	หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนายกกว้างออกไป หลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุข
เสฐียร พันธรั้งชี, (๒๕๔๖, หน้า ๑๑)	การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายในบูรพกาล พระสงฆ์สาวกนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง ส่วนหนึ่งของ พุทธบริษัทและยังถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของหลักการ ศาสนา
บุญศรี พานะจิตต์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราช มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕)	เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความอยู่รอดปลอดภัย เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมเพื่อส่งเสริม ความเข้าใจอันดีและความร่วมมือซึ่งกันและกันเพื่อให้ พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้มีโอกาสบำเพ็ญ สาธารณประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาตาม สมควรแก่สมณวิสัย

ตารางที่ ๒.๒ แสดงสาระสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่ (ต่อ)

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
วนิช สุธาร์ตน์, (๒๕๔๗, หน้า ๑๔๗)	พระพุทธเจ้าทรงใช้กระบวนการพัฒนาปัญญาเป็นสื่อ กระบวนการพัฒนาทางปัญญานั้นจะเกิดขึ้นได้การกระตุ้น การแนะนำ การสั่งสอนกระบวนการคิดที่ถูกต้อง และการ ฝึกอบรมตามมรรควิธี คือ การฝึกอบรมกาย อบรมจิต ตามแนวไตรสิกขา

วิธีการสอนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นักวิชาการนำเสนอวิธีการสอนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้ การสอนศีลธรรมนั้นควรจะทำเป็น ๓ วิธี ดังนี้

- ๑) สอนให้เกิดความเข้าใจ
- ๒) ทำให้ดูเพื่อให้เกิดความเลื่อมใส
- ๓) มีตัวอย่างให้เห็น ทำให้เกิดความไว้วางใจในการอยากทำงาน

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทุกครั้ง ทรงใช้พุทธวิธีการสอนซึ่งมีรูปแบบและวิธีการแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในขณะปัจจุบัน ทรงเตรียมแผนการสอนศึกษาสภาพแวดล้อม วิเคราะห์ผู้ฟัง ทรงมีข้อมูลไว้อย่างพร้อมมูลตั้งแต่ต้นจนจบ ทรงใช้รูปแบบในการสอนครบทั้ง ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) สันติสนทนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปเห็นกับตา
- ๒) สมาทปนา ชักจูงให้เห็นจริง ชวนให้คล้อยตาม ยอมรับและนำไปปฏิบัติ
- ๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วรรณีย์ บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข่งขัน มั่นใจว่าจะทำได้ ไม่หวั่นต่อความเหนื่อยยาก

๔) สัมปหังสนา ชโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการปฏิบัติ

อาจผูกเป็นคำสั้นๆ ว่า แจ่มแจ้ง จูงใจ ปลุกเร้าให้กล้า หรือ ชี้ชัด เชิญชวน คึกคัก และเบิกบาน^{๒๘} วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า มีหลายแบบหลายอย่าง ที่น่าสังเกตหรือพบบ่อย คงจะได้แก่ วิธีดังต่อไปนี้

๑) แบบสากัจฉา หรือสนทนา วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ หลักธรรม ในการสนทนา พระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถาม นำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้ สาวกสนทนาธรรมกัน

๒) แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจกับมี

^{๒๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธวิธีการสอน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖.

ความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้

๓) แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในสังคี่ติสูตร^{๒๙} ท่านแยกประเภทปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่าง คือ

(๑) เอกังสพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว

(๒) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้

(๓) วิรัชชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกแยะตอบ

(๔) ฐปณียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่องไร้ประโยชน์อันเป็นเหตุให้ยึดเยื้อ ฟังยับยั้งเสีย แล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวหรือเรื่องที่ประสงค์ต่อไป

๔) แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทนาตีเตือนกัน มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิดแล้ว ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ ไว้ โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์ ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ^{๓๐}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น หากขาดอุบายในการสอนที่ดึงดูดให้ผู้เรียนมีความสนใจได้ การสอนนั้นก็จะไม่ประสบความสำเร็จ หรือเรียกว่าขาดเทคนิคในการสอน ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเลิศในการใช้กลวิธีหรือเทคนิคการสอนเป็นอย่างดี ๑๐ วิธีด้วยกัน คือ

๑) การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ เป็นการยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแนก เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น

๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คือ คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม

๓) การใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่างๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างแพร่หลายกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัสดุสิ่งของที่มีในธรรมชาติหรือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่

๔) การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระองค์ทรงกระทำนั้นเป็นไปในลักษณะที่ทรงเป็นผู้นำที่ดี

๕) การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นเกมและเล่นคำเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปัญญา

^{๒๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๖/๑๙๑.

^{๓๐}วิ.ม. (ไทย) ๑/๓๙๓.

๖) อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่ระยะแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพุทธโธบายอย่างที่เราเรียกว่า การวางแผนที่ได้ผลยิ่ง

๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาส ก็ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไปเสียเปล่า

๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดตาย ตัดต้นหา มานะ ทิฎฐิ เสียได้ ก็จะมีผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น

๙) การลงโทษและให้รางวัล การลงโทษในที่นี้ คือ การลงโทษซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว การให้รางวัลคือการแสดงธรรมไม่กระทบกระทั่งไม่รุกรานใคร แต่เป็นการกล่าวสรรเสริญในการกระทำที่ถูกต้อง และถือว่าเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นด้วย

๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปัญญา คือ ความสามารถในการประยุกต์หลัก วิธีการ และกลวิธีต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสมกับสถานที่ สถานการณ์นั้นๆ^{๓๑}

จุดมุ่งหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้จากการสอนของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ ที่เรียกว่า อากาโรที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ๓ อย่าง ดังนี้

๑) อภิญญาธัมมเทศนา คือ ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง ทรงรู้ยิ่งเห็นจริงเองแล้วจึงทรงสอนผู้อื่น เพื่อให้รู้ยิ่งเห็นจริงตามในธรรมที่ควรรู้ยิ่งเห็นจริง

๒) สนิทานธัมมเทศนา คือ ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผลไม่เลื่อนลอย

๓) สปปาฏิหาริย์ธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริงได้ผลเป็นอัศจรรย์ ทรงสั่งสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอัศจรรย์^{๓๒} พระพุทธองค์ทรงสรุปผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ ๓ ประการ คือ (๑) ช่วยสอนให้เขารู้จักหักใจ ละเลิก สละทิ้ง หลีกหนีไปให้ไกลจากสิ่งเลวทรามให้ได้ (๒) ช่วยสอนให้เขารู้จักและเลือกทำแต่สิ่งดีๆ รักดี ลงมือทำสิ่งที่ดี ปิดช่องทางที่จะไปทำชั่วให้ได้ (๓) ช่วยสอนให้เขามีกำลังใจได้สติ มีความเบิกบาน แจ่มใส บริสุทธิ์ให้ได้ นอกจากนี้พระเทพโสมภณ ยังกล่าวถึง พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ ดังนี้

๑) ใช้ความอดทนเป็นวิธีรุกเจียบ

๒) มีเป้าหมายการทำงานชัดเจน

๓) ระวังอย่าทำตัวให้เสียความนิยม

๔) อย่าสร้างศัตรู จะทำให้อยู่ลำบาก

๕) สร้างความนิยมให้มากขึ้น

^{๓๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, หน้า ๕๒-๖๔.

^{๓๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๐.

๖) เพิ่มพลังใจ รักษาจิตใจให้มั่นคง^{๓๓} ได้เสนอวิธีการสอนพระพุทธศาสนาแก่เยาวชน เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ไว้ คือ

(๑) เลือกวิธีการสอนให้เหมาะสมกับเรื่องที่สอน ไม่ควรใช้วิธีการบรรยายในทุกๆ เรื่อง เพราะบางครั้งควรใช้รูปแบบหรือวิธีการอธิบายเหตุผล โดยใช้หลักการตรรกะ ใช้การสร้างจุด สะท้อนใจ ใช้การอนุมาน การอุปมาอุปไมย เป็นต้น

(๒) ควรมีนิทาน ขำ หรือเรื่องตัวอย่างประกอบ เพื่อชี้ให้เห็นสิ่งที่ต้องการสอนได้ ชัดเจน

(๓) ผู้เผยแพร่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อให้เด็กเกิดความมั่นใจและเกิดแรงจูงใจอยาก ทำตามในสิ่งที่ได้รับฟังมา หากจะมีแบบอย่างอื่นๆ ให้เด็กยึดถือแบบอย่างนั้นต้องชัดเจนไม่คลุมเครือ

(๔) ใช้วิธีการสอนสมัยใหม่ ให้เด็กมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เพื่อผู้รับฟังจะได้มี กระบวนการการนำประสบการณ์มาใช้ในการคิดและแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(๕) ใช้สื่อการสอนที่เหมาะสม ตื่นเต้นเร้าใจสามารถดึงดูดความสนใจและมีความ น่าสนใจไม่น่าเบื่อ

(๖) เน้นการสอนและฝึกฝนเป็นรายบุคคล ต้องดูความแตกต่างของนักเรียนในเรื่อง ความพร้อมและสติปัญญาด้วย

สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับการปลูกฝังหรือการสอนเรื่องจริยธรรมและศาสนานั้น เราไม่ได้ ต้องการเพียงแค่ให้เด็กรู้ แต่เราต้องการให้เป็นด้วย ให้เป็นศาสนา ให้เป็นจริยธรรม หมายถึงว่า ให้ปลูกฝังจนกลายเป็นบุคลิก เป็นคุณสมบัติประจำตัว สามารถประพฤติปฏิบัติได้โดยอัตโนมัติ^{๓๔} เทคนิคในการสอนของพระพุทธเจ้ามี ๘ ประการ ดังนี้

- ๑) ต้องรู้จักบุคคลที่จะสอนก่อน
- ๒) ต้องเลือกสิ่งที่จะสอนให้เหมาะสมกับบุคคล
- ๓) สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม
- ๔) สอนจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก
- ๕) สอนจากสิ่งที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้
- ๖) สอนด้วยอุปมาอุปไมยหรือเปรียบเทียบ
- ๗) สอนโดยใช้อุปกรณ์การสอน ซึ่งแยกเป็น ๓ อย่าง คือ
 - ก) ใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอุปกรณ์
 - ข) ใช้ภาพนิมิตเหมือนภาพยนตร์
 - ค) ใช้วิธีการทดลองด้วยตนเอง

^{๓๓}พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖๘-๑๗๐.

^{๓๔}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, หัวใจของการศึกษาศาสนาต้องเป็นรากฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ พิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๙๗.

๘) สอนโดยการสาธิตให้ดูหรือทำตัวอย่างให้ดู^{๓๕} กิจกรรมเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีทั้งแบบพิธี แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันและแบบที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเฉพาะขึ้นดำเนินการ มีการดำเนินการดังนี้

(๑) การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และตามประเพณีไทย ได้แก่ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือเทศน์รูปเดียวหรือเทศน์ปฐกวิสัขณา ๒ รูปขึ้นไปและได้มีการปรับปรุงการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกเสียงหรือแถบบันทึกเสียง นำไปเผยแผ่ในที่ต่างๆ และโอกาสต่างๆ

(๒) การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนา การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกเสียงหรือแถบบันทึกเสียงไปเผยแพร่ในที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ รวมตลอดถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแพร่หรือลงในหนังสือพิมพ์เผยแพร่

(๓) การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่หรือเป็นสถานศึกษาเป็นที่ประจำหรือครั้งคราวหรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษภายในวัด หรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกาผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ฯลฯ

ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางด้านคุณุหัตถ์ มีการตั้งเป็นสมาคมเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ยุวพุทธิกสมาคมประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมส่งเสริมพระพุทธศาสนาต่างๆ การบรรยายธรรมในที่ประชุมและทางสื่อมวลชนต่างๆ การตั้งชมรมพุทธศาสน์ในมหาวิทยาลัยและโรงเรียนต่างๆ ตลอดจนการศึกษาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาและในที่สาธารณะต่างๆ รวมถึงการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่างๆ บางวัดจัดให้มีปาฐกถาเป็นประจำทุกสัปดาห์ หรือจัดกิจกรรมหลายประการ เช่น การหล่อเทียนพรรษาอาจมีการประกวดวันสงกรานต์จัดให้มีพิธีสงฆ์น้ำพระ การแห่พระการขนทรายเข้าวัด การก่อเจดีย์ทราย^{๓๖}

สรุปได้ว่า วิธีการสอนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น คือ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่แรกเริ่มในการส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา ได้ตั้งอุดมการณ์ หลักการและวิธีการไว้เป็นแบบ โดยได้รวบรวมจากการสังเกตหรือพบบอ้ย การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นเป็นการออกประกาศคำสั่งสอนที่ถูกต้องเป็นธรรม ทำให้ผู้ฟังและผู้สนใจได้รับสิ่งที่เป็นประโยชน์ที่สุดสำหรับตนเอง ฉะนั้น กลยุทธ์วิธีในการสอนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการเผยแผ่ เพราะเป็นสิ่งที่ต้องใช้ในเมื่อเจอสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป วิธีการสอนนั้นมีหลากหลายรูปแบบ แต่สิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ต้องเลือกรูปแบบการสอนที่ตรงกับบุคคลที่ตนจะสอน ด้วยหวังจะก่อให้เกิดความสำเร็จในการเผยแผ่หรือประโยชน์สูงสุดในอนาคต

^{๓๕}ประสาร ทองภักดี, ศีกษาศาสตรืตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒.

^{๓๖}มานพ พลไพรินทร์, การบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดชุดิมาการพิมพ์, มปป), หน้า ๒๗๓.

ตารางที่ ๒.๓ แสดงสาระสำคัญของวิธีการสอนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
พุทธทาสภิกขุ, (ปีที่ ๑๑ เล่มที่ ๔๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๐๕) : ๓๐)	สอนให้เกิดความเข้าใจทำให้ดูเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสมีตัวอย่างความสุขให้เห็น ทำให้เกิดความไว้วางใจอยากทำงาน
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๗, หน้า ๔๖)	วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แบบวางกฎข้อบังคับ ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ อธิบายในการสอนที่ดึงดูดให้ผู้เรียนมีความสนใจได้ เทคนิคในการสอนอย่างยิ่ง ๑๐ วิธี พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเลิศในการใช้กลวิธี
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (๒๕๔๕, หน้า ๑๑๐)	-อภิญญาธัมมเทศนา คือ ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง -สนิทานธัมมเทศนา คือ ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล -สัพปาภิหาริยธัมมเทศนา คือ ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริงได้ผลเป็นอัสจรรย
พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (๒๕๔๗, หน้า ๑๖๘-๑๗๐)	ใช้ความอดทนเป็นวิธีรุกเจียบมีเป้าหมายการทำงานชัดเจน ระวังอย่าทำตัวให้เสียความนิยมอย่าสร้างศัตรู จะทำให้อยู่ลำบากสร้างความนิยมให้มากขึ้นเพิ่มพลังใจ รักษาจิตใจให้มั่นคง
เสฐียรพงษ์ วรรณปก, (๒๕๔๘, หน้า ๙๗)	เลือกวิธีการสอนให้เหมาะสมกับเรื่องที่สอนควรมีนิทาน ขำ หรือเรื่องตัวอย่างประกอบควรต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ใช้วิธีการสอนสมัยใหม่ ใช้สื่อการสอนเน้นการสอนและฝึกฝนเป็นรายบุคคล
มาณพ พลไพรินทร์, (ม.ป.ป, หน้า ๒๗๓)	การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และตามประเพณีไทย การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคม ปัจจุบันการเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่หรือเป็นสถานศึกษาเป็นที่ประจำ

ตารางที่ ๒.๓ แสดงสาระสำคัญของวิธีการสอนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (ต่อ)

นักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล	แนวคิดหลัก
ประสาร ทองภักดี, (๒๕๔๒, หน้า ๔๒)	ต้องรู้จักบุคคลที่จะสอนก่อน ต้องเลือกสิ่งที่จะสอนให้เหมาะสมกับบุคคล สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม สอนจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก สอนจากสิ่งที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้ สอนด้วยอุปมาอุปไมยหรือเปรียบเทียบ สอนโดยใช้อุปกรณ์การสอน สอนโดยการสาธิตให้ดูหรือทำตัวอย่างให้ดู

๒.๔ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้รวบรวมหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ไว้ ดังนี้

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สังคมไทยเรา วัฒนธรรมประเพณีของไทยจึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับศาสนา วิถีชีวิตไทย มีพุทธธรรมเป็นฐาน ฐานวัฒนธรรมไทยก็คือพุทธธรรม ฐานของภาษาไทยก็คือพุทธธรรม ฐานวรรณกรรมไทยก็อาศัยพุทธธรรม ฐานแห่งสังคมไทยก็อาศัยพุทธธรรม ฐานของคติไทยก็ใช้พุทธธรรม ฐานแห่งถาวรวัตถุในประเทศไทยก็อาศัยพุทธธรรม ฐานของหลักกฎหมายไทยก็อาศัยพุทธธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยส่วนใหญ่ก็อาศัยพุทธธรรม ซึ่งได้ซึมซาบเข้าสู่วิถีความเป็นไทยกลายเป็นขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมจารีตประเพณีอันดีงามนับจากอดีตคือ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระพุทธศาสนาถือได้ว่ามีความสัมพันธ์กับวิถีความเป็นไทย และถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติของไทย ความเจริญของศาสนาก็เท่ากับว่าเป็นความเจริญของประเทศชาติ^{๓๕๗}

“พระสงฆ์” คือ หมู่ชนที่ศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งในด้านการศึกษา การปฏิบัติ การเผยแผ่ และการดูแลรักษาพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธองค์ เพื่อนำหลักธรรมที่ได้ศึกษามาช่วยชาวโลกให้พ้นจากความทุกข์ สมดังเจตนารมณ์ที่พระพุทธองค์ได้ประทานไว้ในคราวเมื่อส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุข แก่ทวยเทพ และมนุษย์ พวกเธอจงอย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์บริสุทธิ์”

^{๓๕๗} มั่นเกียรติ โกศลนิวัติวงศ์, **ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘.

๑ หลักการนำพุทธธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน ขอล่าถึง ๒ ประเด็น ดังต่อไปนี้

๑) แรงจูงใจ จุดเริ่มต้นสำหรับการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ แรงจูงใจในการกระทำของมนุษย์ แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑.๑. ความพอใจ ความชอบใจ ความยินดี ความอยาก ความรัก ความใคร่ ความต้องการ ความที่ไม่ดี ความไม่สบาย ไม่เกื้อกูล สิ่งที่เป็นอกุศล เรียกว่า “ตัณหา” คำว่า ตัณหา คือ อาการของจิตหรือวิญญาณที่แสดงตัวออกมาในรูปแบบของความหิวกระหาย ที่ไม่รู้จักอิ่ม และมีความอยากที่ไม่สิ้นสุด เรียกสั้นๆ ว่า ความอยาก นั่นเอง ตัณหาแบ่งออกได้เป็น ๓ อย่างซึ่งประกอบด้วย **กามตัณหา** คือ ความอยากได้กาม อีกนัยหนึ่งก็คือ สิ่งเร้าที่กระตุ้นวิญญาณให้คิดอยาก ได้ให้รักใคร่ ๖ อย่าง ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทางกาย และสิ่งสัมผัสทางใจ หรือจะจำกัดความว่าตัณหาในกามคุณ ๕ ก็ได้ ว่า ตัณหาในแง่ของความชื่นชอบกาม ในอารมณ์ ๖ ก็ได้ **ภวตัณหา** คือ ความอยากให้กามนั้นยังยืนอยู่กับตนตลอดไป และอาจกล่าวได้ว่า เป็นความอยากความใคร่ที่ประกอบด้วยภวทิฐิ (คือสัสสตทิฐิ ความเห็นว่าเที่ยง) **วิภวตัณหา** คือ ความอยากให้กามนั้นพ้นไปจากตน ซึ่งอาจเทียบได้กับบางแง่ แต่ไม่ใช่ตรงกันทีเดียว และอาจจะเรียกได้ว่าเป็นความอยากความใคร่ที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฐิ (ความเห็นว่าขาดสูญ) ซึ่งความอยาก ๓ สามารถอธิบายตามสภาพดังกล่าวซึ่งจะเกิดขึ้น และหมุนเวียนเป็นอาการของจิตหรือวิญญาณอยู่อย่างนี้ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน ตัณหา ๖ ประกอบด้วย

๑. รูปตัณหา คือ ความอยากในรูป
๒. สัทตตัณหา คือ ความอยากในเสียง
๓. คันธตัณหา คือ ความอยากในกลิ่น
๔. รสตัณหา คือ ความอยากในรส
๕. โผฏฐัพพตัณหา คือ ความอยากในสิ่งสัมผัสทางกาย
๖. ฌัมมตัณหา คือ ความอยากในสิ่งสัมผัสทางใจ

ตัณหา ๑๘ ก็คือ ตัณหา ๓ ผสมกับตัณหา ๖ กล่าวคือ ตัณหา ๖ แต่ละข้อย่อมมีตัณหา ๓ สภาพเกิดขึ้นด้วยเสมอ ตัณหา ๓๖ แบ่งออกเป็นตัณหาภายใน ๑๘ และ ตัณหาภายนอก ๑๘ ตัณหา ๑๐๘ ก็คือ ตัณหา ๓๖ นั่นเองที่แบ่งออกตามกาลเวลา คือ เป็นอดีต (ผ่านมาแล้ว) ๓๖ เป็นปัจจุบัน (ยังเกิดอยู่) ๓๖ และเป็นอนาคต (ยังมาไม่ถึง) ๓๖ ซึ่งหลักสำคัญเกี่ยวกับการเกิดตัณหาก็คือ เวทนา (เวทนาปัจจัย ตณฺหา)

อวิชชา (ทำให้คนเราทำได้ทั้งบาปและบุญ) หรือ กิเลส เป็นตัวตั้ง ตามหลักปฏิจจสมุปบาท คือ ความรู้สึกสุขทำให้เกิดความชอบ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทำให้เกิดความไม่ชอบ ความรู้สึกเฉยๆ ทำให้เกิดความไม่ชอบก็ได้ ลักษณะของอาการที่เป็นปัจจัย คือ ความรู้สึกเป็นสุข (สุขเวทนา) คือการทำให้เกิดความชอบ หมายถึง การทำให้เกิด ความอยากต่างๆ คือ อยากได้ อยากให้คงอยู่และอยากได้ใหม่มาแทนที่ ความรู้สึกเป็นทุกข์ (ทุกขเวทนา) คือ ทำให้เกิดความไม่ชอบ หมายถึง ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายต่างๆ ความไม่ชอบต่างๆ คือ เบื่อหน่ายของเก่าอยากได้ของใหม่มาทดแทน เป็นต้น ความรู้สึกกลางๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ (อุเบกขาเวทนา) คือ ทำให้เกิดความชอบหรือไม่ชอบก็ได้ หมายถึง ทำให้เกิดความอยากหรือความเบื่อหน่ายในเวลาต่อมา เพราะความรู้สึกกลางๆนั้นอยู่กลางระหว่างความรู้สึก เป็นสุขกับความรู้สึกเป็นทุกข์ ซึ่งความรู้สึกที่เกิดต่อจากความรู้สึกกลางๆ นั้น จะเป็นสุข

หรือทุกข์ก็แล้วแต่ว่าความรู้สึกกลางๆ นั้นจะเอนเอียงไปข้างไหน แต่โดยทั่วๆ ไปจะเป็นไปทางความสุขมากกว่า ซึ่งทั้งสามประเด็นก็ถือเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดโดยลักษณะอาการที่เป็นอุปนิสัยปัจจัยทั้งสิ้น

๑) ความพึงพอใจ ความชอบใจ ความยินดี ความอยาก ความรัก ความใคร่ ความต้องการในส่วนที่ดั่งงาม ความสบาย การเกื้อกูล เป็นกุศล เรียกว่า “ฉันทะ” ซึ่งในที่นี้ หมายถึง กุศลธรรมฉันทะที่เรียกสั้นๆ ว่า กุศลฉันทะ หรือ ธรรมฉันทะกุศลธรรมฉันทะพึงเทียบกับ กุศลธรรมอสันตุภี (อสันตุภีตา กุสเลสุ รมเมสุ) คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญเกื้อหนุนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติธรรมควรมีคู่กับความเพียรพยายามไม่ท้อถอย และยังแปลได้ว่า ฉันทะในกุศลธรรม คือ ความพอใจ ความไม่ชอบ ความอยากในสิ่งที่ดีงาม กุศลฉันทะ แปลว่า ฉันทะในกุศล ถึงแม้ว่าจะตัดคำว่าธรรมออกก็มีความหมายเท่าเดิม คือ ตรงกับกุศลธรรมฉันทะเท่านั้นเอง กุศล แปลว่า ดั่งงาม ฉลาด เกื้อกูล คล่อง สบาย ไร้โรค ไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนและคนอื่น ตามหลักความหมายของ กุศล มี ๓ อย่าง ดังนี้

๒) อาโรคยา คือ ความไม่มีโรค, มีสุขภาพดี

๓) อนวัชชะ คือ การไร้โทษ

๔) โกศลสัมภุต คือ เกิดจากความฉลาดหรือเกิดจากปัญญา

นอกจากนี้ยังแปลว่า มีผลเป็นสุข (สุขวิบาก) เกษม (เกษมะ) เป็นต้นก็ได้ ส่วนธรรมฉันทะ แปลว่า ฉันทะในธรรม หรือ ความต้องการในธรรม คำว่า ธรรม ที่มาในคำว่า กุศลธรรม มีความหมายกลางๆ คือ แปลว่า สิ่งหรือหลัก แต่เมื่อแยกออกมาใช้ลำพังเดี่ยวๆ ก็อาจแปลความหมายได้กว้างขึ้น ความหมายของหลักธรรมในกรณีนี้มี ๒ ดังนี้

๑) ความจริง คือ สภาวธรรมหรือคำสอนที่แสดงสภาวธรรมนั้น ตรงกับที่บัดนี้ใช้คำว่าสังขธรรม และ

๒) ความดั่งงาม คือ สิ่งที่ดีงามหรือภาวะที่ดีงาม ซึ่งหมายถึงคุณธรรม ในยุคปัจจุบันดูเหมือนนิยมเรียกส่วนหนึ่งของความหมายนี้ว่า จริยธรรม (คุณธรรมจริยธรรม)

ธรรมฉันทะ จึงแปลได้ว่า ฉันทะในความจริง ฉันทะในความดั่งงาม หรือ ความต้องการความจริง ความต้องการสิ่งที่ดีงาม ความต้องการความจริงเล็งไปถึงความรู้ คือ เท่ากับพูดว่าต้องการความรู้จากความจริง ต้องการเข้าถึงตัวธรรม คือ ตัวจริง ตัวแท้ ความหมายที่แท้จริง เนื้อหาสาระที่เป็นแก่นแท้ ภาวะที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนความดั่งงามที่เป็นคุณค่าอันแท้จริงของสิ่งนั้นๆ ส่วนด้านความต้องการความดั่งงามก็เล็งถึงการกระทำ ตลอดจนความดั่งงามที่เป็นคุณค่าอันแท้จริงของสิ่งนั้นๆ คือ ต้องการทำให้สิ่งที่ดั่งงามเกิดขึ้น โดยนัยนี้ธรรมฉันทะก็แปลได้ว่า ความใฝ่ความจริงหรือความรักความจริง ความใฝ่ในสิ่งที่ดีงามหรือความรักความดั่งงาม (ใฝ่ดี รักดี) และหมายถึงความอยากรู้ อยากทำ หรือใฝ่รู้ใฝ่ทำ อาจใช้คำสั้นๆ คำเดียวว่า ความใฝ่ธรรม เป็นอันว่า สิ่งที่เป็นฉันทะต้องการก็คือ ธรรม หรือ กุศล (ธรรม) นั่นคือ ความจริงและสิ่งที่ดีงาม ฉันทะนำไปสู่อุตสาหะ หรือไม่ก็กล่าวไว้นำหน้าวิริยะโดยมีโยนิโสมนสิการเป็นสมุฏฐาน คือ การคิดแยกคาย คิดอย่างถูกวิธี รู้จักคิด หรือเรียกว่า คิดเป็น

ตารางที่ ๒.๔ สรุปวิธีและประเด็นในการดำเนินชีวิตด้วยแรงจูงใจ สามารถอธิบายได้ ดังนี้

ความหมาย	ค้นหา	ฉันทะ
ความหมายเบื้องต้น	ความอยาก ความอยากเป็น อยากไม่เป็น และ ความต้องการเสพ	- ความยินดี พอใจ ความใฝ่ รัก อยาก คือ ใฝ่ธรรม ใฝ่ดี ใฝ่สัจจะ อยากรู้ อยากทำ และ ต้องการธรรม
ความหมายตามหลัก	-ความอยากได้สิ่งเสพละเอียดที่อำนวยความสะดวก เวทนา อยากในภวะมั่นคงถาวรของอิตตา อยากให้อิตตาพราว ขาดหายสูญสิ้นไป จากภวะที่ไม่ปรารถนา	ความยินดีในภวะที่สิ่งนั้นๆ เป็นสิ่งที่ดี ต้องการภวะดีงามและความดำรงอยู่ในอุดมสภาวะของสิ่งทั้งหลาย อยากทำให้คุณค่าหรือภวะที่ดีงอกงามขึ้นจนบรรลุอุดมสภาวะ
กระบวนการธรรม	-(อวิชชา+)เวทนา ไปสู่ ค้นหา และ ไปปริเยสนา	-โยนิโสมนสิการ ไปสู่ ฉันทะ จนไปสู่ อุตสาหะ
สิ่งที่ประสงค์	-อารมณ์ ๖ (สิ่งเสพละเอียดที่อำนวยความสะดวก เวทนาหรือพะนอนัตตา) อามิส	ธรรม,กุศล (ความจริง ความดีงาม และ คุณภาพชีวิต)
ลักษณะพึงสังเกต	-มีอิตตาเป็นศูนย์กลาง จะเอาเข้ามา -มุ่งหาสุข เวทนา หรือสิ่งพะนอนตน -มีดหรือไม่คำนึงถึงความรู้ ความเข้าใจ คุณโทษเป็นต้นของสิ่งนั้นๆ -เป็นเงื่อนไขกับการกระทำ ไม่ต้องการการกระทำ -ผล ประโยชน์ ตอบ แทน เป็นตัวกำหนดการกระทำ	-ไม่พัวพันกับอิตตา - มุ่งอรรถะคือสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์แท้จริงแก่ชีวิตและแก่ทุกสิ่ง - เกิดจากความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่าสัมพันธ์กับปัญญา -เป็นเหตุกับการกระทำ เป็นจุดเริ่มต้นหรือส่วนหนึ่งของการกระทำ -จุดมุ่งหมายของงานนั้นเองเป็นตัวกำหนดการกระทำ
อาการ-ผลต่อจิต	- กระวนกระวาย เร่าร้อน ไม่ส่งเสริมสมาธิ เช่น ชอบใจ อยากได้อยากเอาอะไร แล้วจิตคิดฟุ้งปนไป	สบาย สงบ สมาธิ ช่วยให้เกิดสมาธิ เช่น ชื่นชมในความดีงามของคน คำสอน หรือ ธรรมชาติ จิตดื่มด่ำซาบซึ้ง สงบตั้งมั่น
วิธีปฏิบัติ	-ความคับข้องใจ ทุกข์ต่างๆ โรคจิต ๑. นิยตฺตง : พึงละโดยถอดขาด -เกิดที่ไหน ดับหรือละที่นั่น -ควบคุมโดยเพิ่มปัญญาและฉันทะ ๒. อุบาย : อาศัยค้นหาละค้นหา -ให้ค้นหาเป็นปัจจัยแก่ฉันทะ (หนุนฉันทะ)	- เอื้อต่อสุขภาพจิต - พึงกระทำคือสร้างขึ้นและปฏิบัติตาม - ระวังด้วยการทำให้สำเร็จตามนั้น

ความสุขในการดำเนินชีวิต เพราะว่าความสุขมีความสำคัญมากในการปฏิบัติทั้งทาง พระพุทธศาสนาและในชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า “พุทธจริยธรรมไม่แตกต่างหากจาก ความสุข” โดยเริ่มตั้งแต่ ขั้นตอนการทำความดีทั่วไปที่เรียกอีกชื่อว่า “บุญ” มีพุทธพจน์ได้ตรัสว่า “บุญเป็นชื่อของความสุข” ในการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือการเจริญภาวนา และความสุขก็เป็นปัจจัย ที่สำคัญที่จะช่วยให้เกิดสมาธิ ดังพุทธพจน์ว่า “ผู้มีสุข จิตย่อมตั้งมั่น(เป็นสมาธิ)” ในทาง พระพุทธศาสนา ยังได้มีการจัดชั้นระดับความสุขไว้ด้วย โดยศึกษาได้จากคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต และ ยังมีหลากหลายคัมภีร์ที่แบ่งวิธีและลำดับของความสุขอย่างเป็นขั้นตอนได้ ๑๐ ขั้นตอน ดังนี้

๑) กามสุข สุขเนื่องด้วยจากกาม ได้แก่ ความสุขโสมนัสที่เกิดขึ้นด้วยการอาศัย กามคุณ ๕

๒) ปฐมฌานสุข สุขเนื่องด้วยปฐมฌาน ซึ่งสัจจากกามและอกุศลกรรมทั้งหลาย ประกอบด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข และ เอกัคคตา

๓) ทุติยฌานสุข สุขเนื่องด้วยทุติยฌาน ซึ่งประกอบด้วย ปีติ สุข และเอกัคคตา

๔) ตติยฌานสุข สุขเนื่องด้วยตติยฌาน ซึ่งประกอบด้วย สุข และเอกัคคตา

๕) จตุตถฌานสุข สุขเนื่องด้วยจตุตถฌาน ซึ่งประกอบด้วย อุเบกขา และเอกัคคตา

๖) อากาสานัญจายตนสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยอากาสานัญจายตนสมาบัติ ซึ่งล่วงพ้นรูป สัญญาได้โดยสิ้นเชิง ปฏิขสัญญาล่วงกลับไปหมด ไม่มนสิการนานัตตสัญญา นึกถึงแต่อวกาศอันนันท เป็นอารมณ์

๗) วิญญาณัญจายตนสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยวิญญาณัญจายตนสมาบัติ ซึ่งคำนึงถึง วิญญาณอันนันทเป็นอารมณ์

๘) อากิญจัญญายตนสมาปัตติสุข สุขอันเนื่องด้วยอากิญจัญญายตนสมาบัติ ซึ่งคำนึง ภาวะที่ไม่มีอะไรเลยเป็นอารมณ์

๙) เนวสัญญานาสัญญายตนสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ อันถึงภาวะที่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

๑๐) สัญญาเวทิตนโรธสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติอันถึงภาวะที่ดับสัญญาและเวทนาทั้งหมด ถ้าจะจัดให้ย่อเข้า ความสุข ๑๐ ขั้นตอนนี้ ก็สามารถรวมกันได้ ๓ ระดับ คือ

๑) กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม

๒) ฌานสุขหรือ (อภิญญา) สมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยฌานหรือสุขเนื่องด้วยสมาบัติ ๘ แยกเป็น ๒ ระดับย่อย ดังนี้

๒.๑) สุขในรูปฌาน หรือสุขเนื่องด้วยอรุพฌาน ๔

๒.๒) สุขในรูปอรุพฌาน หรือสุขเนื่องด้วยอรุพฌาน ๔

๓) นิโรธสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยนิโรธสมาบัติ

๒. หลักพุทธธรรมในการบริหารตน คือ มีความประพฤติและปฏิบัติตนประกอบไปด้วย คุณธรรม ควรแก่การยกย่อง รู้จักพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร มีความรับผิดชอบ การประหยัดและอด ออม รักษาระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย ปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยใช้หลักพุทธธรรมมาบริหาร นั่นคือ สปัริสธรรม ๗ ประกอบด้วยดังนี้

๒.๑ ธัมมัญญตา : รู้หลักและรู้จักเหตุ รู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตน เข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจ หน้าที่และดำเนินกิจการต่างๆ รู้และเข้าใจในสิ่งที่

ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่า ตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตนมีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร จะต้องทำอะไรจึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบ

๒.๒ อัตถัญญตา : รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าหลักการนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร รู้ว่าตนทำอยู่อย่างนั้น ดำเนินชีวิตอย่างนั้นเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร ที่มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะการงานอย่างนั้นๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่นั้นเมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไร เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร

๒.๓ อัตถัญญตา : รู้จักตน รู้ตามความเป็นจริงที่ว่า ตัวเรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะเพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม

๒.๔ มัตถัญญตา : รู้จักประมาณ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคเพียงแต่พอดี รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทอง รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจ และทำการต่างๆ

๒.๕ กาลัญญตา : รู้จักกาล รู้กาลเวลาอันเหมาะสมและระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงานปฏิบัติกิจการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นตามเวลาที่พอเหมาะพอควร

๒.๖ ปริสัณญตา : รู้จักชุมชน รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุมและชุมชน รู้ว่าควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชนและต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างไร มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างไร มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรจะต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้

๒.๗ บุคคลัญญตา : รู้จักบุคคล รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยการอาศัยความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไรและรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดี ดังในพระไตรปิฎก ที่ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อัมพปาลิวัน ใกล้พระนครเวสาลี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ อัมมัญญู รู้จักธรรม ๑ อัตถัญญู รู้จักอรรถ ๑ อุตถัญญู รู้จักตน ๑ มัตถัญญู รู้จักประมาณ ๑ กาลัญญู รู้จักกาล ๑ ปริสัณญู รู้จักบริษัท ๑ บุคคลปโรปรัญญู รู้จักเลือกคบคน ๑ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมรู้ธรรม คือ แต่เพราะภิกษุรู้ธรรม คือ สุตตะ เวทัลละ ฉะนั้นเราจึงเรียกว่าเป็นอัมมัญญู เป็นต้น

๓. **หลักพุทธธรรมในการบริหารคน** มีความสามารถในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น สามารถจูงใจให้เกิดการยอมรับและความร่วมมือ ประสานสัมพันธ์และสร้างความเข้าใจอันดีกับคนในองค์กร ร่วมทำงานเป็นกลุ่ม จูงใจให้เกิดการยอมรับและให้ความร่วมมือให้บริการด้วยความเสมอภาค มีความเป็นธรรมทั้งต่อตนเองและผู้อื่น และเสริมสร้างความสามัคคีและร่วมกิจกรรมของหมู่คณะโดยใช้หลักพุทธธรรมมาบริหาร นั่นคือ สังคหัตถ์ ๔ ประกอบด้วยดังนี้

๑) ทาน คือ การให้ การแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ หุนหรือทรัพย์สินสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา เป็นต้น

๒) ปิยวาจา คือ การพูดอย่างรักกัน กล่าวคำสุภาพ สำเนียงไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำ สิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักเป็นฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจอันดี สมควรสามัคคี เกิดมิตรไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น

๓) อัถจริยา คือ การทำประโยชน์แก่เขา ช่วยเหลือด้านร่างกายและชวนช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ของส่วนรวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาคและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรมคุณธรรม เป็นต้น

๔) สมานัตตตา คือ การเอาตัวเข้าสมาน ทำตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ในเรื่องการวางตนแบบเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์ ดังในพระไตรปิฎก ที่ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อนที่กำเนิดก่อน เป็นผู้สงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือ การให้ การกล่าวคำเป็นที่รัก การประพฤดีให้เป็นประโยชน์ และความเป็นผู้มีต้นเสมอ ตถาคตย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เพราะกรรมนั้น อันตนทำ สังสม พอกพูน ไพบูลย์ เป็นต้น

๔. หลักพุทธธรรมในการบริหารงาน มีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่และปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายเป็นอย่างดี มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่มีความรู้ ความสามารถและความพึงพอใจในการปฏิบัติงานมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงงาน มีความพากเพียรในการทำงานและมีผลสัมฤทธิ์ของงาน คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมและประชาชน โดยใช้หลักพุทธธรรมมาบริหารนั้น คือ อิทธิบาท ๔ ประกอบด้วย

๑. ฉันทะ : ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้นในการทำงานอะไรก็ตาม จะต้องมีความรักในการทำงานนั้น เช่น การงานที่ทำ ถ้าต้องการทำให้สำเร็จต้องตั้งใจทำและพอใจในงานที่ทำ ไม่ใช่ทำเพื่อให้เสร็จ เพียงเพื่อหวังผลกำไรหรือรางวัลเป็นเครื่องตอบแทน

๒. วิริยะ : ทำความเพียรประกอบสิ่งนั้น เพียรพยายามกระทำสิ่งนั้นด้วยความมานะอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดทิ้ง มีความขยันหมั่นเพียร หมั่นประกอบ หมั่นกระทำด้วยความเพียรพยายาม มีความเข้มแข็งอดทน

๓. จิตตะ : เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น เอาใจฝักใฝ่ในงานที่ทำนั้นด้วยความคิดด้วยสติปัญญา จนกว่าการงานนั้นจะสำเร็จสมดังความประสงค์

๔. วิมังสา: ตริตระองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น ใช้ปัญญาพิจารณา ใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผลในสิ่งที่ทำนั้นว่าพอดี เกินเลยหรือขาดตกบกพร่องอย่างไร จะได้คิดหาวิธีแก้ไขและปรับปรุงให้ดี ดังในพระไตรปิฎก ที่ว่า อิทธิบาท ๔ อย่าง “ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปานสังขาร ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปานสังขาร...”

สรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมที่นำไปเผยแพร่เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจง่ายในการศึกษาผู้วิจัยจึงเปรียบเทียบหลัก พุทธธรรม กับ ความรู้ด้านบริหารจัดการ หลักพุทธธรรมที่เป็นสาเหตุให้เกิดความสำเร็จ คือ อิทธิบาท มี ๔ อย่าง คือ

๑) ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๒) วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น

๓) จิตตะ เอาใจฝึกฝในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ

๔) วิมิงสา หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

หลักคุณธรรม ๔ อย่างนี้ ถ้าผู้เผยแผ่มีครบบริบูรณ์แล้วจะชักนำให้ผู้ฟังเข้าถึงสิ่งที่ต้องประสงค์ ไม่เหลือวิสัยและถ้านำมาเทียบกับความรู้ด้านการบริหารจัดการ เพื่อที่จะทำงานให้สำเร็จและมีคุณภาพ มี ๒ หลักการ คือ ๑) KPA : (วงจรคุณภาพ)

K : Knowledge : ความรู้

P : Practice : การฝึกฝน

A : Attitude : เจตคติ

ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า K คือ การค้นหาความรู้ แล้วนำความรู้ที่ได้มาเผยแพร่ให้เกิดการเรียนรู้ จนสามารถเปลี่ยน A คือ ทศนคติให้ถูกต้อง จนทำให้เกิด P คือการปฏิบัติตาม

๒) PDCA : (วงจรคุณภาพ)

P – Plan : การวางแผน

D – Do : การกระทำ

C – Check : การประเมินผล/การตรวจสอบ

A – Act : การแก้ไขข้อผิดพลาด

ก็คล้ายกับ KPA ข้างบนโดยค้นหาความรู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวางแผน P แล้วนำมาปฏิบัติ D โดยมีการประเมินผล C และปรับปรุงให้อยู่ในแผน A และถ้านำมาเปรียบเทียบกับระหว่าง อธิธิบาท ๔ กับ KPA,PDCA จะพบว่า มีความมหัสจรรย์ที่มีความคล้ายคลึงกันมา โดยจะเห็นได้ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านทรงได้ค้นพบสาเหตุที่ทำให้เกิดความสำเร็จ คือ อธิธิบาท ๔ มาก่อนหรือเมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว โดยมี ฉันทะ พอใจรักใคร่ในการแก้ปัญหา วิริยะ ความเพียรความมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหา จิตตะ เอาใจฝึกฝในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ วิมิงสา หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น แต่ของพุทธธรรมมีข้อแตกต่าง ที่มี ฉันทะ ที่ไม่มีใน KPA และ PDCA ทางพุทธธรรม จะใช้จริยธรรม ให้มี ฉันทะ คือ ความพึงพอใจปฏิบัติเอง แต่ทางด้านบริหารจัดการ จะใช้ การพัฒนา และการรับรองคุณภาพ มากำกับแทน^{๓๘}

๒.๕ ข้อมูลพื้นที่การวิจัย

๒.๕.๑ ลักษณะที่ตั้ง จังหวัดอ่างทองเป็นพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง พิกัดภูมิศาสตร์เส้นรุ้งที่ ๑๔ องศา ๓๕ ลิปดา ๑๒ พิลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ ๑๐๐ องศา ๒๗ ลิปดา ห่างจากกรุงเทพมหานคร มาตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๒ (บางปะอิน-พยุหะคีรี) ระยะทางประมาณ ๑๐๘ กิโลเมตร และเส้นทางเรือตามแม่น้ำเจ้าพระยาถึงตลาดท่าเตียน ระยะทางประมาณ ๑๒๐ กิโลเมตร มีรูปร่างลักษณะคล้ายรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีส่วนกว้างตามแนวทิศตะวันออกถึงทิศตะวันตก และส่วนยาวตามแนวทิศเหนือถึงทิศใต้ใกล้เคียงกัน คือ ประมาณ ๔๐ กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด ๙๖๘.๓๗๒ ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ ๖๐๕,๒๓๒.๕ ไร่ และมีอาณาเขตดังนี้

^{๓๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๒๕-๕๒๖.

๑. ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอค่ายบางระจัน อำเภอพรหมบุรี อำเภอบางบาล จังหวัดสิงห์บุรี และ อำเภอบางบาล จังหวัดลพบุรี

๒. ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอผักไห่และอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓. ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบางปะหัน อำเภอมหาราช และ อำเภอบ้านแพรก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔. ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภอศรีประจันต์ อำเภอสามชุก และอำเภอดมบางนางบัว จังหวัดสุพรรณบุรี

๒.๕.๒ การศึกษา จังหวัดอ่างทอง มีสถานศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับมัธยม (ของ รัฐและเอกชน) ที่อยู่ในความควบคุม จำนวน ๑๗๗ แห่ง จำนวนครู ๒,๓๙๙ คน จำนวนนักเรียน ๓๙,๗๐๕ คน คิดเป็นอัตราส่วนครู ๑ คน ต่อนักเรียน ๑๗ คน (กันยายน ๒๕๕๔) (ที่มา : เขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาอ่างทอง)

๒.๕.๓ การศาสนา จังหวัดอ่างทอง มีประชากรนับถือศาสนาต่างๆ ได้แก่

๑. ศาสนาพุทธ จำนวน ๒๘๐,๙๙๗ คน พระภิกษุในศาสนาพุทธจำนวน ๑,๖๕๑ รูป สามเณร จำนวน ๒๙๖ รูป

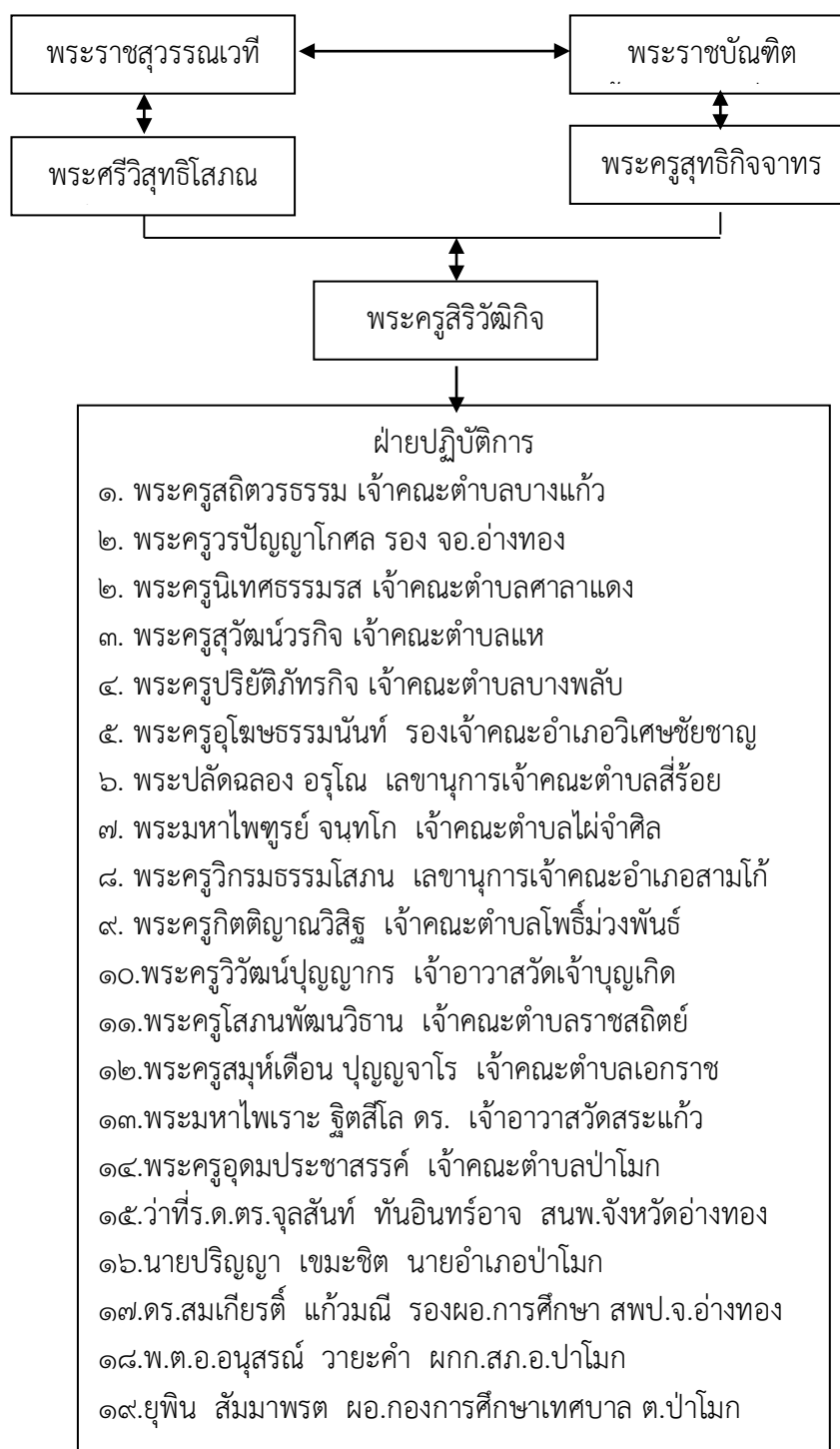
๒. ศาสนาคริสต์จำนวน ๑๒๙ คน

๓. ศาสนาอิสลาม จำนวน ๓,๗๐๕ คน

๒.๕.๔ ศาสนสถาน ประกอบด้วย วัดจำนวน ๒๑๗ วัด วัดพระอารามหลวง จำนวน ๓ วัดที่พัทธสงฆ์จำนวน ๓ แห่ง วัดร้างจำนวน ๑๗๘ วัด ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก โบสถ์จำนวน ๑ แห่ง นิกายโปรเตสแตนต์ มีคริสตจักร จำนวน ๖ แห่ง ศาสนาอิสลาม มัสยิดจำนวน ๓ แห่ง

งานพระธรรมทูตยุคเริ่มแรกในประเทศไทย กรมการศาสนาได้ฟื้นฟูจัดให้มีงานพระธรรมทูตขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๐๗ ถึง ปี พ.ศ.๒๕๐๘ โดยมีความมุ่งหมายให้ประชาชนยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ให้มีศีลธรรมประจำใจ มีความเคารพรักต่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างชนที่นับถือศาสนาต่างๆ ได้ทดลองดำเนินงานโดยอาราธนาพระเถระผู้ใหญ่เป็นหัวหน้าคณะอำนวยการ จัดส่งพระสงฆ์ออกจาริกประกาศพระศาสนาในถิ่นต่างๆ

มหาเถรสมาคม มีมติให้รับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของ พระธรรมทูตนี้เป็นกิจกรรมถาวร โดยตั้งเป็นกองงานพระธรรมทูตขึ้น ดำเนินการ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๙ เป็นลำดับมา การบริหารงานพระธรรมทูต ได้แผ่ขยายขอบข่ายงานเป็นหลายฝ่าย แต่ยังคงระเบียบที่จะให้พระธรรมทูตได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ในการประชุมปัจฉิมนิเทศงานพระธรรมทูต ในที่ประชุมจึงมีมติให้วางระเบียบขึ้น เพื่อความสะดวกต่อการปฏิบัติงาน เพราะแต่เดิมมานั้น ยังไม่มีระเบียบเพื่อถือเป็นหลักปฏิบัติได้ จนถึงเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยคำสั่งแม่กองงานพระธรรมทูต ได้แบ่งคณะทำงานเพื่อดำเนินการในเรื่องนี้ ออกเป็น ๒ คณะ ซึ่งคณะทำงานชุดแรกเรียกว่า คณะทำงานปรับปรุงงานพระธรรมทูต คณะทำงานชุดนี้ ได้ประชุมพิจารณาขยายร่างระเบียบแล้วนำเสนอที่ประชุมปัจฉิมนิเทศเพื่อพิจารณา ส่วนคณะทำงานชุดที่ ๒ เรียกว่า คณะทำงานพิจารณาร่างระเบียบกองงานพระธรรมทูต ซึ่งคณะทำงานชุดที่ ๒ นี้ ได้พิจารณากลับกรอระเบียบดังกล่าวเพื่อนำไปใช้ปรับปรุงงานพระธรรมทูตให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน การบริหารงานพระธรรมทูตในประเทศไทย จึงได้ถือ “ระเบียบกองงานพระธรรมทูต” เป็นหลักปฏิบัติสืบมา

แผนภาพที่ ๒.๑ โครงสร้างแผนงานพระธรรมทูตในจังหวัดอ่างทอง
ที่มา : จากการสังเคราะห์ของผู้วิจัย

๒. การกิจ

เผยแผ่คำธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา และปฏิบัติศาสนกิจทางพระพุทธศาสนา

๓. พันธกิจ

พันธกิจที่ ๑ ทำหน้าที่ในการส่งเสริมเครือข่ายความร่วมมือ

พันธกิจที่ ๒ ปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๔. การทำงานภาคปฏิบัติ

๔.๑ ปฏิบัติศาสนกิจทั่วไป ได้แก่

- ทำบุญตักบาตร
- การเทศน์
- กิจนิมนต์ เป็นต้น

๔.๒ ศาสนกิจการเผยแผ่ธรรม ได้แก่

- อบรมนักเรียน ประชาชน เยาวชน
- นำเป็นพุทธมามกะ
- อบรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา
- จัดนิทรรศการศาสนา
- ธรรมสัญจรพระธรรมทูต
- เผยแผ่ธรรมะทางสื่อมวลชน วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ ทางหนังสือพิมพ์
- อบรมเข้าค่ายปฏิบัติธรรม
- อบรมธรรมผู้ตั้งชั่งเรือนจำ
- จัดพิมพ์หนังสือ/เทป/ซี.ดี. เป็นต้น

๔.๓ ศาสนกิจด้านวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่

- วันอาสาฬหบูชา
- วันวิสาขบูชา
- วันมาฆบูชา
- วันเข้าพรรษา
- วันออกพรรษา เป็นต้น

๔.๔ ศาสนกิจด้านประเพณี

- กิจกรรมบรรพชาสามเณร
- วันลอยกระทง
- กลืนผ้าป่า
- วันสงกรานต์
- วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น

๔.๕ ศาสนกิจด้านวันสำคัญของชาติ

- วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
- วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

๔.๖ ศาสนกิจด้านการสงเคราะห์

- เยี่ยมเยียนประชาชน
- มอบทุนการศึกษา
- นำพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น

สรุปได้ว่า เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในด้านคุณภาพต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ซึ่งสิ่งเหล่านี้พระธรรมทูตจะต้องตระหนักรู้ว่าเป็นหน้าที่ และความรับผิดชอบของตนเองที่จะต้องเป็นทั้งผู้สอนและแบบอย่างในการประพฤติ ปฏิบัติให้แก่ผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้กระทำตาม แล้วนำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นต่อไป

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลผลงานวิจัย เรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในจังหวัดอ่างทอง” ผู้วิจัยได้ทำศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่ ซึ่งผู้วิจัยนำเสนองานวิจัยและวิทยานิพนธ์ ซึ่งมีนักศึกษาได้ศึกษาและค้นคว้าไว้อย่างมากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมมาพอเป็นสังเขป และนำเสนอ ดังนี้

๒.๖.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ ได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

พระมหาธนาชัย ตนติปาโล (แสนณรงค์) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี (บุญรอด ปญญาโร)” ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ในพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการแสดงธรรม การสนทนาเป็นโอกาสในการสอน การตอบปัญหาธรรม โดยทรงยับยั้งปัญหาไร้สาระและสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มาถามปัญหา ทรงมีพุทธวิธีการสอนที่น่าอัศจรรย์ ทรงวิเคราะห์ผู้ที่มาสอน จำแนกพระธรรมคำสอนให้เหมาะแก่ผู้ที่จะสอน เมื่อเกิดพุทธบริษัทผู้นับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น พระองค์ทรงใช้พุทธวิธีในการบริหารที่เยี่ยมยอดมี การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การวางแผนประกาศพระศาสนา การจัดการองค์กรให้เป็นระเบียบ การกระจายอำนาจการปกครอง การบริหารบุคคลากรทรงมอบอำนาจความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ การอำนวยการ การสั่งการในแต่ละครั้งจะทรงใช้แรงจูงใจมิได้บังคับ ทรงปกครองแบบธรรมาธิปไตยในการกำกับดูแล พุทธองค์ทรงใช้พระวินัยในการควบคุมดูแลคณะสงฆ์ ทรงสอนวิธีการปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ที่แท้จริง ทำให้ผู้ศึกษารู้ยั้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เมื่อปฏิบัติก็พ้นทุกข์ได้จริง จึงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาถึงปัจจุบัน การศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี ทำให้ทราบถึงบทบาทของนักเผยแผ่ที่ดี ต้องหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อให้มีความรู้จริง คู่ออกบอกได้ ทำเป็น และการทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อสร้างความศรัทธาเลื่อมใสให้กับผู้พบเห็น สำคัญต้องมีปัญญาในการประยุกต์หลักธรรมคำสอนมาใช้ให้เหมาะสมกับบุคคล กับสถานที่ กับงาน กับเวลา พระวิกรมมุนีมีรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวคือ มีคำพูดคำคมที่มีคติสอนใจ ทำให้ผู้ฟังสนใจ รู้จักวิธีการใช้สื่อนำในการเผยแผ่หลักธรรมด้วยวาจาธรรมเล่เล็กขนาดพกพา อ่านง่ายข้อความกระชับ ทำให้ผู้อ่านสามารถอ่านจบและเข้าใจได้ง่ายในระยะเวลาอันสั้น การจัดทำหนังสือคู่มือการปฏิบัติธรรม เพื่อให้เหมาะสมกับผู้

สนใจในการศึกษาปฏิบัติธรรม ท่านได้พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ธรรมและปฏิบัติธรรม อิทธิพลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความน่าสนใจยิ่งขึ้น ท่านได้ริเริ่มโครงการต่างๆ ที่เป็นรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน เช่น โครงการฝึกอบรมพระนวกะ โครงการฝึกอบรมพระมหาลกะ โครงการบวชศีลจาริณี โครงการฝึกอบรมนักเรียนนิสิตนักศึกษาและข้าราชการ เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นต้น รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านได้มีการนำไปใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามสถานที่ต่างๆ มากมายในปัจจุบัน

สรุปได้ว่า พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีการแสดงธรรมเป็นหลักสำคัญ พุทธวิธีในการบริหารมีหลักธรรมาธิปไตยเป็นแนวทางการบริหารงานทางพระพุทธศาสนา พุทธองค์ทรงสอนแนวทางการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์คือ พระนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด พระวิกรมมุนีท่านได้นำพุทธวิธีมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยสร้างรูปแบบการเผยแผ่ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน และรักษาไว้ซึ่งหลัก ปรีชาปฏิบัติ ปฏิภาณ เพื่อทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในอนาคตสืบต่อไป^{๓๙}

ฉันทน์ ทรงอมรสิริ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการทางการตลาดเชิงพุทธ” ผลการวิจัยพบว่า หากนำหลักการ และภาษาของการตลาดมาอธิบายในมิตินี้พระพุทธศาสนาเคยใช้หลักการ "Differentiation" ในสมัยพุทธกาล (อาจเรียกชื่อไม่เหมือนกัน) เช่น เรื่อง วรรณะ กรรมและการเกิดใหม่ พระพรหมจากผู้สร้างโลกมาเป็นผู้อาราธนาธรรม และพรหมวิหาร จากโมกษะมาเป็นนิพพาน และการบูชาด้วยสัตว์มาเป็นการปฏิบัติตามไตรสิกขา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แม้พระองค์จะเป็นกษัตริย์ แต่ได้ออกแบบสังคมสงฆ์ให้สอดคล้องกับประชาธิปไตย ทั้งอุดมการณ์ ระบบ และวิถีประชาธิปไตยได้อย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง การทำหีบห่อผลิตภัณฑ์ (Dhamma Packaging) ได้มีการวิเคราะห์ความต้องการของผู้บริโภค (Customers need) แล้วหลังจากนั้นจึงทำการออกแบบและนำเสนอรูปแบบที่ได้เพื่อให้สอดคล้องกับผู้บริโภค และลูกค้า (Consumers & Customers) เช่น ธรรมะสำหรับฆราวาสในสิกขสูตร ธรรมะสำหรับคนฝึกม้า ธรรมะสำหรับพ่อค้าในวาณิชาสูตร ทั้งวิสัยทัศน์ ความเชี่ยวชาญ และความสัมพันธ์ ธรรมะสำหรับคนมีความทุกข์ที่นางวิสาขาสูญเสียหลานสาว ธรรมะสำหรับผู้ปกครอง: ทศพิธราชธรรม ฯลฯ

การตั้งข้อสังเกตของมาราวว่า "ตราสินค้าของศาสนาเหมือนกับตราสินค้าอื่นๆ" นั้นอาจจะทำให้นักการศาสนาแนวอนุรักษนิยม มีท่าทีเชิงลบต่อมุมมองดังกล่าว แต่การนำเสนอว่า "เป็นตราหรือแบรนด์แห่งศรัทธา" อาจจะทำให้บุคคลหลายท่านมีความโน้มเอียงต่อท่าทีดังกล่าว แต่หากมองในมิติของพระพุทธศาสนาแล้ว ตราหรือแบรนด์ของพระพุทธศาสนาเป็นทั้ง "แบรนด์แห่งศรัทธาและปัญญา" กล่าวคือ สะท้อนทุกแง่มุมทั้งอารมณ์ (Emotion) และการใช้สติปัญญาเพื่อตระหนักรู้ และดำเนินชีวิต (Function) จะเห็นได้ว่า ในชุดขององค์ธรรมต่างๆ เมื่อเริ่มต้นด้วยศรัทธาแล้ว ปัญญาจะเป็นสิ่งที่เข้ามาสนับสนุนองค์ธรรมศรัทธาอยู่เสมอ เช่น พละ ๕ และอริยทรัพย์ จะเห็นว่า การตลาดที่เน้นแต่ "อารมณ์" เพื่อกระตุ้นให้เกิดตัณหา หรือความรู้จักอยากทางผัสสะต่าง เช่น ทางตา หู จมูก ลิ้น

^{๓๙}พระมหาธนาชัย ตันติปาโล (แสนณรงค์), “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี (บุญรอด ปญญาโร)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

กาย และใจอย่างไม่มีที่สิ้นสุดนั้น อาจจะทำให้มนุษย์เผชิญหน้ากับการแสวงหาสิ่งเสพ เพื่อตอบสนองความอยากอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด แต่การที่มนุษย์มีปัญญารู้เท่าทันความอยาก และเสพอย่างมีสติ โดยตระหนักรู้ถึงคุณค่าอันแท้จริง ย่อมทำให้มีท่าทีต่อการบริโภคสินค้าและการบริการ ในฐานะเป็น "สิ่งจำเป็น" มากกว่า "จ่ายอม" และสนองตอบในฐานะเป็นทาสของการบริโภคเพื่อสนองตอบต่อความต้องการ และกระแสสังคม หรือค่านิยมแบบผิดๆ

สรุปได้ว่า การตลาดจึงดำรงอยู่ในฐานะเป็น "เครื่องมือของศาสนา" มากกว่า "ศาสนาจะเป็นเครื่องมือของการตลาด" เพราะการตลาดจะเข้ามาทำหน้าที่ในการพัฒนาช่องทางให้ศาสนา ในฐานะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในรูปแบบการใช้สติปัญญาในการพิจารณา เพื่อจะนำพาให้มนุษย์หลุดรอดออกจากความกลัว ความสิ้นหวัง และไร้แรงบันดาลใจ และช่วยให้หลักการศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การค้นพบตัวเอง และเข้าถึงความจริงสูงสุดในทางศาสนา หากจะมองในมิตินี้ว่า ธรรมะเป็นประดุกแพ้วข้ามฝาก การตลาดก็อาจจะเป็น "ถ่อ" หรือ "ใบพาย" เพื่อที่จะไถ่ถอน และพายเพื่อช่วยให้แพไปถึงฝั่งโดยเร็ววันและบรรลุวัตถุประสงค์ได้สำเร็จ เป็นต้น^{๔๐}

ปฐมุตม์ บุญศรีตัน ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดและทฤษฎีการตีความทางพระพุทธศาสนาและทางตะวันตกมีเป้าหมายเพื่อให้เข้าใจถึงความจริง ความถูกต้องดีงามผ่านการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารจึงมีพัฒนาการทั้งทฤษฎีและวิธีการตีความมาโดยลำดับเช่นกัน แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดด้านทฤษฎีและวิธีการตีความ ทฤษฎีการตีความทางตะวันตกมี ๓ ทฤษฎีหลักที่มีจุดเน้นที่แตกต่างกันในการค้นหาความหมายที่สมบูรณ์ คือ ทฤษฎีที่ถือผู้สื่อความเป็นศูนย์กลาง ทฤษฎีที่ถือคัมภีร์เป็นศูนย์กลาง และทฤษฎีที่ถือผู้อ่านเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่ทฤษฎีการตีความทางพระพุทธศาสนามีนัยบ่งชี้ว่า การจะค้นหาความหมายสมบูรณ์ได้นั้น จะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายประการ คือ ให้ความสำคัญทั้งแก่ผู้สื่อความ คัมภีร์ ผู้อ่าน และบริบททางสังคมของผู้สื่อความ คัมภีร์และผู้อ่าน ที่ต้องมีความเชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกัน จึงอาจนิยัตถ์กล่าวนี้สร้างและเสนอเป็นรูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อนำมาวิเคราะห์การตีความเรื่องมั่งสวัติของสำนักสันตโตโสภ และการตีความเรื่องนิพพานของสำนักวัดพระธรรมกาย พบว่า สำนักสันตโตโสภใช้การตีความแบบยึดผู้อ่านเป็นหลักและบางแห่งได้ใช้การตีความแบบยึดผู้สื่อความเป็นหลัก สำนักวัดพระธรรมกายใช้การตีความแบบยึดผู้อ่านเป็นหลักและอ้างคัมภีร์ต่างๆ มาสนับสนุนการตีความของตน ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ใช้การตีความแบบยึดคัมภีร์เป็นหลัก และบางแห่งยังคงใช้การตีความแบบยึดผู้สื่อความเป็นหลักประกอบด้วย^{๔๑}

ดวงกมล ทองคนารักษ์ ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบโครงการปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมสำหรับชาวต่างประเทศในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งสมถและวิปัสสนา ตลอดจนปัจจัยที่เกื้อกูลการปฏิบัติธรรม เช่นการตัดปลิโพธ การแสวงหาภิกษุญญมิตร การเลือกกรรมฐานที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติธรรม และสัปปายะในการปฏิบัติธรรม ล้วนมี

^{๔๐}ชินัญ ทรอมรสิริ, “แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการทางการตลาดเชิงพุทธ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๔๑}ปฐมุตม์ บุญศรีตัน, “รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ผลต่อผู้เข้าปฏิบัติธรรม นอกจากนี้รูปแบบการปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรมของชาวต่างประเทศในประเทศไทย ควรมีจัดโครงการปฏิบัติธรรมแยกตามกลุ่มของผู้เข้าปฏิบัติธรรม เช่น การจัดคำแนะนำเบื้องต้นสำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจการปฏิบัติแต่ยังไม่พร้อมที่จะเข้าฝึกอบรม โครงการปฏิบัติธรรมเบื้องต้น โครงการปฏิบัติธรรมสำหรับผู้ที่เคยฝึกปฏิบัติมาก่อน และโครงการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมขั้นสูง ตลอดจนการจัดบวชให้แก่ชาวต่างชาติที่สนใจ นอกจากนี้ควรประยุกต์หลักสัปปายะ ๗ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสนับสนุนการปฏิบัติธรรม^{๔๒}

นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก” ผลการวิจัยพบว่า ๑) รูปแบบของการปกครองทางการเมืองมี ๒ รูปแบบ ได้แก่ การปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่งผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวในการปกครองรูปแบบนี้คือ พระราชา และการปกครองแบบสามัคคีธรรม ซึ่งอำนาจอยู่ในมือของชนชั้นสูงและมีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยในปรัชญากรีก ส่วนรูปแบบการปกครองในพระพุทธศาสนานั้นมีพัฒนาการโดยเริ่มต้นจากพระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์ในฐานะธรรมราชา จนกระทั่งพระพุทธองค์ได้ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการปกครอง จึงเป็นรูปแบบการปกครองเฉพาะตน ๒) หลักการของการปกครองแบบราชาธิปไตย ได้แก่ หลักธรรมต่างๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้จำนวนมากเพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง เนื่องจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว และหลักการของการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีหลักการปกครองที่สำคัญคืออปรีหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อสร้างความสามัคคี และหลักธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง ส่วนหลักการของการปกครองของคณะสงฆ์นั้นมีพระธรรมวินัยเป็นหลักการปกครองสำคัญ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย^{๔๓}

บุญส่ง หาญพานิช ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา มีความต้องการในระดับมาก ขณะที่สภาพเป็นจริงในปัจจุบันเกิดขึ้นในระดับค่อนข้างน้อยในทุกด้านที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ การบริการความรู้ การสื่อสารความรู้ การใช้เทคโนโลยี วัฒนธรรมการไว้วางใจ วัฒนธรรมพลังร่วมนอลลิทธ์เวอร์เคอร์ สิ่งทำลาย และ ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการความรู้ ลักษณะงานที่ผู้บริหารมีความต้องการในระดับมาก ให้มีการนำองค์ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งเกิดจากการบริหารจัดการความรู้ไปใช้ ได้แก่ การประกันคุณภาพการศึกษา รองลงมา คือ การพัฒนาการเรียนการสอน หลักสูตร เทคโนโลยี ห้องสมุด การวิจัย การประเมินความดีความชอบ การดำรงรักษานุเคราะห์ การสร้างนักวิชาการ การกำหนดภาระงานของบุคลากร และการบริการความรู้ ผู้บริหารมีความประสงค์ให้ในระดับมาก ให้มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ข้ามหน่วยงานทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการมากขึ้น ให้มีการ

^{๔๒}ดวงกมล ทองคนารักษ์, “รูปแบบโครงการปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมสำหรับชาวต่างประเทศในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๔๓}นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, “รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

บริการความรู้ในลักษณะของการร่วมมือที่ต่างฝ่ายต่างเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับบริการใน ๕ ด้าน คือ การเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ การถ่ายทอดความรู้ การจัดอบรมสัมมนา การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงความรู้ และการให้คำปรึกษา

รูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทยที่น่าเสนอ เน้นด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้และการบริการความรู้ ซึ่งประกอบด้วย ๑๐ ด้าน ด้านวิสัยทัศน์ คือ การเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้และชุมชนนักวิชาการด้านภารกิจ คือ การผลิต ถ่ายทอด และบริการความรู้ ด้านนโยบาย คือ ให้มีการแบ่งปันความรู้อย่างทั่วถึงทั้งภายในและภายนอกสถาบัน ด้านเป้าหมาย คือ การพัฒนาวัฒนธรรมการแบ่งปันและเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมการบริการความรู้พัฒนาออลดิเจเนอเรเตอร์ พัฒนาฐานความรู้อิเล็กทรอนิกส์ของสถาบันและพัฒนาปฏิสัมพันธ์ความรู้ ด้านการประเมินคือ ประเมินความสามารถและวัฒนธรรมของสถาบัน ด้านยุทธศาสตร์ ได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการความรู้ไว้ ๖ ยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์ผู้บริหาร ยุทธศาสตร์นอลลิเจเวอเรเตอร์ ยุทธศาสตร์ปฏิสัมพันธ์ความรู้ ยุทธศาสตร์การสื่อสารความรู้และเทคโนโลยี ยุทธศาสตร์การไว้วางใจ และยุทธศาสตร์พลังร่วม ด้านสำนักบริหารจัดการความรู้ คือ การวางแผนกลยุทธ์การบริหารจัดการความรู้ ด้านกระบวนการแบ่งปันแลกเปลี่ยนและบริการความรู้ คือ การเตรียมความพร้อม การกำหนดวิธีการแบ่งปันและเปลี่ยนและบริการ การประเมินและปรับปรุงแก้ไข ด้านผลการดำเนินการ คือ ทำให้ได้ วัฒนธรรมการแบ่งปันและเปลี่ยนความรู้ และการบริการความรู้ ชุมชนนอลลิเจเวอเรเตอร์ ฐานความรู้ อิเล็กทรอนิกส์ปฏิสัมพันธ์ความรู้ นวัตกรรมการเรียนรู้ ผลิตภัณฑ์ และการบริการ^{๔๔}

จากการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องนี้พอสรุปได้ว่าการสร้างรูปแบบ (Model) นั้นไม่มีข้อกำหนดที่ตายตัวแน่นอนว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปจะเริ่มต้นจากการศึกษา องค์ความรู้ (Intensive Knowledge) เกี่ยวกับเรื่องที่เราจะสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงค้นหาสมมุติฐาน และหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น และนำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบความเหมาะสมและหาคุณภาพของรูปแบบต่อไป ส่วนการพัฒนารูปแบบมีการดำเนินการเป็นสองตอนใหญ่ๆ คือ การสร้างรูปแบบและการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ และการหาคุณภาพของรูปแบบที่เหมาะสมในการนำไปใช้ในการเผยแพร่พระพุทธานุภาพต่อไป

^{๔๔}บุญส่ง หาญพานิช, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

ตารางที่ ๒.๕ แสดงสาระสำคัญของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ

นักวิจัย	ผลการวิจัย
นายชินญ์ ทรงอมรสิริ, (๒๕๔๓)	ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการทางการตลาดเชิงพุทธ” ผลการวิจัยพบว่า หากนำหลักการ และภาษาของการตลาดมาอธิบายในมิตินี้ พระพุทธศาสนาเคยใช้หลักการ "Differentiation" ในสมัยพุทธกาล (อาจเรียกชื่อไม่เหมือนกัน) เช่น เรื่อง วรรณะกรรมและการเกิดใหม่ พระพรหมจากผู้สร้างโลกมาเป็นผู้อาราธนาธรรม และพรหมวิหาร จากโมกษะมาเป็นนิพพาน และการบูชาด้วยสัตว์มาเป็นการปฏิบัติตามไตรสิกขา ฯลฯ
พระมหาธนาชัย ตนติปาโล (แสนณรงค์),	ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี (บุญรอด ปณฺญาวโร)” ซึ่งผลการวิจัยพบว่าในพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการแสดงธรรม การสนทนาเป็นโอกาสในการสอน การตอบปัญหาธรรม โดยทรงยับยั้งปัญหาไร้สาระและสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มาถามปัญหา ทรงมีพุทธวิธีการสอนอย่างน่าอัศจรรย์ ทรงวิเคราะห์ผู้ที่ให้สอน
ปรุทม์ บุญศรีตัน, (๒๕๕๐)	ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดและทฤษฎีการตีความทางพระพุทธศาสนาและทางตะวันตกมีเป้าหมายเพื่อให้เข้าใจถึงความจริง ความถูกต้องดีงามผ่านการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารจึงมีพัฒนาการทั้งทฤษฎีและวิธีการตีความมาโดยลำดับเช่นกัน
ดวงกมล ทองคนารักษ์, (๒๕๕๒)	ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบโครงการปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมสำหรับชาวต่างประเทศในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งสมถและวิปัสสนา ตลอดจนปัจจัยที่เกื้อกูลการปฏิบัติธรรม เช่น การตัดปลิโพธ การแสวงหากัลยาณมิตร การเลือกกรรมฐานที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติธรรม และสัปปายะในการปฏิบัติธรรม

ตารางที่ ๒.๕ แสดงสาระสำคัญของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, (๒๕๕๖)	ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก” ผลการวิจัยพบว่า ๑) รูปแบบของการปกครองทางการเมืองมี ๒ รูปแบบ ได้แก่ การปกครองแบบราชาธิปไตย ซึ่งผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวในการปกครองรูปแบบนี้คือพระราชา
บุญส่ง หาญพานิช, (๒๕๕๖)	ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา มีความต้องการในระดับมากขณะที่สภาพเป็นจริงในปัจจุบันเกิดขึ้นในระดับค่อนข้างน้อยในทุกด้านที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้

๒.๖.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับพระธรรมทูต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมทูต ได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

พระครูปลัดสวพัฒนวิริคุณ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในอินเดีย” ผลการวิจัย พบว่า ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การปฏิบัติศาสนกิจของพระธรรมทูต วัดไทยในอินเดีย ถือเป็นยุคทองของพระธรรมทูต วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธในอินเดียและชาวพุทธต่างชาติ ได้ประกาศเกียรติคุณของชาติให้ประจักษ์แก่คนทั่วโลก ในส่วนข้อเสนอแนะพบว่า พระธรรมทูตปัจจุบันมีจำนวนน้อยมาก การทำงานไม่เป็นทีม ขาดการมีส่วนร่วม ไม่มีเครือข่ายชาวพุทธระดับนานาชาติและองค์การหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง จำเป็นต้องสร้างสำนักงานพระธรรมทูตให้ชัดเจน เพื่อสร้างเครือข่ายในระดับองค์กร ได้ด้านการศึกษา พระธรรมทูตได้ให้การสงเคราะห์ด้านการศึกษา มีการสร้างโรงเรียน ปัญจศีล และโรงเรียนต้นกล้า มีการสนับสนุนทุนการศึกษาให้และเด็กเยาวชน ได้นำเยาวชนมาปฏิบัติธรรมในวัด มีการทำวัตรสวดมนต์เจริญจิตภาวนา ในส่วนข้อเสนอแนะ พบว่า วัดยังไม่ได้สร้างเครือข่ายศูนย์การศึกษา เพื่อประสานงานกับองค์กรข้างนอก ผู้สอนขาดทักษะด้านภาษาท้องถิ่น และการจัดระบบประมาณสนับสนุนยังไม่เพียงพอ จำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายต้องเข้ามาช่วยเหลือ ด้านการสงเคราะห์พระธรรมทูตเป็นสัญลักษณ์ของความเมตตา ได้มีการอนุเคราะห์ต่อผู้อื่น มีการแจกสิ่งของเครื่องใช้อุปโภค บริโภคและการดูแลสุขภาพพยาบาลให้ มีการจัดตั้งกองทุน เพื่อการอนุเคราะห์การศึกษาเผยแผ่ ในส่วนข้อเสนอแนะพบว่า วัดยังขาดกองทุนเพื่อการสงเคราะห์สุขภาพชุมชน เมื่อประสบภัยพิบัติขาดทุนทรัพย์ในการบริหาร จึงจำเป็นอย่างยิ่งต้องหาแนวทาง ในการตั้งเป็นกองทุนหรือมูลนิธิขึ้น เพื่อจะเอื้อต่อการทำงานสงเคราะห์ด้านนี้ ด้านคุณสมบัติของพระธรรมทูต จากการปฏิบัติศาสนกิจ

ของพระธรรมทูต ได้มองเห็นประโยชน์ในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางศาสนา มีความมั่นใจในคุณค่า ความดีงามและมุ่งมั่นแน่วแน่ต่ออุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา ทำให้เห็นประโยชน์ที่เป็นคุณสมบัติของพระธรรมทูต ส่วนข้อเสนอแนะพบว่า พระธรรมทูตที่ทำงานไม่ต่อเนื่อง เกิดอาการท้อแท้ หดห่อกำลังใจ รู้สึกเบื่อต่อภาระที่รับผิดชอบและเกิดความรู้สึกว่าการมาปฏิบัติหน้าที่พระธรรมทูต ทำให้ความรู้ความสามารถของตนเองด้อยลง จำเป็นต้องสร้างกำลังใจและพึงพอใจในการทำงานให้มากขึ้น ด้านความคิดเห็น แนวความคิดเห็นของพระธรรมทูตได้เกิดรู้สึกมีความเสียสละ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่การเผยแผ่และได้ทุ่มเทกำลังกายและใจให้กับภารกิจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในส่วนข้อเสนอแนะพบว่า พระธรรมทูตควรพัฒนาทัศนคติต่อความเชื่อมั่นในตนเอง เพราะจะขาดความรู้ ขาดประสบการณ์ ขาดทักษะในด้านภาษาอังกฤษและการสื่อสาร^{๔๕}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้วิจัยเรื่อง "ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา" ผลการวิจัยพบว่า ในการไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตนั้น ความรู้ความสามารถของเรามีด้วยกันทั้งนั้น แต่ที่ไม่ค่อยบรรลุผลตามที่เราต้องการ คงจะเกี่ยวกับปัญหาเรื่องยุทธศาสตร์ จึงทำให้มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นมากมาย บางท่านเทศน์ดีสอนดี ก็ยังอยู่ไม่ได้ ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะยังมีปัจจัยอะไรหลายอย่าง งานพระธรรมทูตมีความละเอียดอ่อนมาก แถมยังถูกค่อนข้างขอตัวไปสอนเฉพาะกับคนไทยด้วยกัน หรือแม้กระทั่งศรีลังกาที่ประสบผลสำเร็จมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงต้องทำให้หันมามอง เหมือนกันว่าเรื่องนี้เป็นเพราะอะไร ก่อนที่เราจะลงไปเผยแผ่จริงๆ เราต้องทำการวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนแผนทั้งหลายทำกันก่อนจะไปลงมือปฏิบัติการจริง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยก็ทำการวิเคราะห์ชนิดนี้ซึ่งเรียกว่า SWOT Analysis ประกอบด้วย

๑. จุดแข็ง (S=Strength)
๒. จุดอ่อน (W=Weakness)
๓. โอกาส (O=Opportunity)
๔. สิ่งคุกคาม (T=Threat)

ก่อนที่ท่านจะไปทำงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดนนั้น ต้องวิเคราะห์ประเด็นทั้งสี่ล่วงหน้าว่าที่ท่านจะไปอยู่มีอะไรที่ท่านอยู่เพื่อจะเตรียมตัวได้ถูกต้อง อย่าไปแบบขอตายดาบหน้าเป็นอันขาด รวบรวมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ทั้งสี่ประเด็นให้ได้แล้วค่อยไปทำงาน ชุนวูกกล่าวว่า “รู้เขารู้เรา รบร้อยครั้งชนะร้อยครา (If you know others and know yourself, you will not be defeated in a hundred battles)”

สรุปได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีต มีเป้าหมายที่ชัดเจนคือ เพื่อประโยชน์สุขแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย และเพื่อให้เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้บรรลุมรรค ผลและนิพพาน สำหรับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตนั้น มีทั้งเชิงรับและเชิงรุก ส่วนวิธีการเผยแผ่ของพระพุทธรูปองค์ทรงมีพุทธวิธีการเผยแผ่หลายแบบ ซึ่งพระองค์ทรงประยุกต์วิธีการเผยแผ่ให้เข้ากับบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตล้วนมีประสิทธิภาพและประสบ

^{๔๕}พระครูปลัดสุวัฒนวิจิตรคุณ และคณะ, “การศึกษาวิเคราะห์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในอดีต”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ก-ข.

ผลสำเร็จทั้งสิ้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน มีเป้าหมายการเผยแผ่เพื่อมุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนมีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง และสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น สำหรับรูปแบบการเผยแผ่นั้นในปัจจุบันเป็นแบบเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ ส่วนวิธีการเผยแผ่นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถและเชี่ยวชาญของผู้เผยแผ่ ซึ่งมีวิธีการเทศนาธรรมปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สนทนาธรรม การสอนกรรมฐาน และการสอนแบบประยุกต์

ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกของพระสงฆ์ไทย มีเป้าหมาย ๓ ด้าน คือ (๑) ด้านการศึกษา เป็นการศึกษาเรื่องไตรสิกขา (๒) ด้านศาสนาคือ การเรียนรู้ และเข้าใจศาสนา พิธีต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา และ(๓) ด้านวัฒนธรรม คือ การตระหนักถึงคุณค่าทางประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา สำหรับรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระศาสนานั้นต้องเป็นแบบเชิงรุก โดยผู้เผยแผ่พระศาสนา แต่ละท่านต้องประยุกต์ความถนัดของตนให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ แท้จริง ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของคณะสงฆ์ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกต่อไป^{๔๖}

อรอนงค์ วุวงศ์ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาคูณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะ ของผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่” ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะของผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่ ๓ ด้าน พบว่า ด้านการศึกษา ผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่เห็นด้วยกับคุณลักษณะของพระสงฆ์ที่จะมาดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการควรมีความรู้ทางด้านประเพณีท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรม มีความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปและวัฒนธรรม ได้รับการฝึกอบรมพระสังฆาธิการ มีความรู้และทักษะในการใช้ภาษาไทย มีความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่อง การจัดการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมโดยใช้หลัก ธรรม มีความรู้เกี่ยวกับอาชีพในชุมชนและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีประสบการณ์ทางการบริหารอย่างน้อย ๕ ปี และมีความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรทั้งทางธรรมและทางโลก มีวุฒิการศึกษา นักธรรมเอก และมีวุฒิการศึกษาด้านสามัญมัธยมศึกษา ซึ่งเรียงจากความคิดเห็นของผู้นำจากมากลงมาตามลำดับ ด้านภาวะผู้นำ ผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่ เห็นด้วยกับคุณลักษณะของพระสงฆ์ที่จะมาดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการควรมีความ ซื่อสัตย์ รักเกียรติยศ ชื่อเสียงของตนเองและองค์กร มีความเอื้อเฟื้อและช่วยเหลือผู้อื่น มีความขยันหมั่นเพียร อดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีอารมณ์มั่นคงและควบคุมตนเองได้ มีความเป็นกันเองไม่ถือตัว ไม่แบ่งชั้นวรรณะ และมีวาจาสุภาพเรียบร้อยและอ่อนโยน ซึ่งเรียงจากความคิดเห็นของผู้นำจากมากลงมาตามลำดับ ด้านการบริหาร ผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่ เห็นด้วยกับคุณลักษณะของพระสงฆ์ที่จะมาดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการควรมีความจริงใจต่อผู้ใต้บังคับบัญชา สนใจและอุทิศเวลาให้แก่ เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ ตัดสินปัญหาด้วยความยุติธรรม ปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยหลัก

^{๔๖}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , "ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา", รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ก-ข.

ทศพิธราชธรรม มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์การทำงานต่างๆ ให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ และยอมรับฟังความคิดเห็นของอื่น^{๔๗}

สรุปได้ว่า พระธรรมทูต เป็นบุคคลที่นำข่าวสารอันเป็นประโยชน์แก่ปวงชนไปบอกกล่าวต่อ โดยที่พระธรรมทูตเองนั้นต้องมีคุณสมบัติของความเสียสละอย่างมาก พุ่มเทให้กับการดำเนินงานอย่างเต็มที่จึงจะบรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการพระธรรมทูตได้ อีกส่วนหนึ่งที่เป็นคุณสมบัติที่จะต้องได้รับการฝึกฝนให้มีความแตกฉาน นั่นก็คือ ความรู้ การเป็นผู้ที่ศึกษามาดีและเพียงพอ มีคุณธรรมในการดำเนินงานอย่างจริงจังและเคร่งครัด จึงจะทำให้งานของพระธรรมทูตบรรลุเป้าหมายได้

ตารางที่ ๒.๖ แสดงสาระสำคัญของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมทูต

นักวิจัย	ผลการวิจัย
พระครูปลัดสุวัฒนวิจิตรคุณ และคณะ, (๒๕๕๒)	ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในอินเดีย” ผลการวิจัยพบว่า ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การปฏิบัติศาสนกิจของพระธรรมทูต วัดไทยในอินเดีย ถือเป็นยุคทองของพระธรรมทูต วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธในอินเดียและชาวพุทธต่างชาติ ได้ประกาศเกียรติคุณของชาติให้ประจักษ์แก่คนทั่วโลก ด้านการศึกษาพระธรรมทูตได้ให้การสงเคราะห์ด้านการศึกษา ได้นำเยาวชนมาปฏิบัติธรรมในวัด มีการทำวัตรสวดมนต์เจริญจิตภาวนา ในส่วนข้อเสนอแนะ ด้านการสงเคราะห์ พระธรรมทูตเป็นสัญลักษณ์ของความเมตตา ได้มีการอนุเคราะห์ต่อผู้อื่น มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการอนุเคราะห์การศึกษาเผยแผ่ ด้านคุณสมบัติของพระธรรมทูต
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (๒๕๔๖)	ได้วิจัยเรื่อง "ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา" ผลการวิจัยพบว่า ในการไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตนั้น ความรู้ความสามารถของเรามีด้วยกันทั้งนั้น แต่ที่ไม่ค่อยบรรลุผลตามที่เรต้องการ คงจะเกี่ยวกับปัญหาเรื่องยุทธศาสตร์ จึงทำให้มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นมากมาย บางท่านเทศน์ดีสอนดี ก็ยังอยู่ไม่ได้ ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะยังมีปัจจัยอะไรหลายอย่าง งานพระธรรมทูตมีความละเอียดอ่อนมาก แถมยังถูก

^{๔๗}อรอนงค์ วุวงศ์ และคณะ, “ศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะของผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ก-ข.

ตารางที่ ๒.๖ แสดงสาระสำคัญของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมทูต (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	ค่อนข้างขอเข้าไปสอนเฉพาะกับคนไทยด้วยกัน หรือแม้กระทั่งศรีลังกาที่ประสบผลสำเร็จมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เราต้องทำการวิเคราะห์อย่างที่มีนักวางแผนทั้งหลายทำกันก่อนจะไปลงมือปฏิบัติการจริง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยก็ทำการวิเคราะห์ชนิดนี้ซึ่งเรียกว่า SWOT Analysis ประกอบด้วย
อรอนงค์ ววงค์ และคณะ, (๒๕๔๗)	ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะ ของผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่” ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการตามทัศนะของผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่ ๓ ด้าน พบว่า ด้านการศึกษา ผู้นำชุมชนในจังหวัดแพร่เห็นด้วยกับคุณลักษณะของพระสงฆ์ที่จะมาดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการควรมีความรู้ทางด้าน ประเพณี ท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรม มีความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปและวัฒนธรรม ได้รับการฝึกอบรมพระสังฆาธิการ มีความรู้และทักษะในการใช้ภาษาไทย มีความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมโดยใช้หลัก ธรรม มีความรู้เกี่ยวกับอาชีพในชุมชนและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

๒.๖.๓ งานวิจัยเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

พระมหาสนธิ์ สุนติกโร (เกษมญาติ) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระมหากัจจายนเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาถึงบทบาทของพระมหากัจจายนเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท ตั้งแต่ชีวิตเริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายของท่าน มีความโดดเด่น ดังนี้

๑) ความเป็นผู้มกน้อยสันโดษ พระมหากัจจายนเถระ เป็นแบบอย่างของผู้สันโดษที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสของผู้มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย อันเป็นธรรมเนียมของนักบวชที่ควรใช้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติด้านนี้

๒) ความเป็นผู้คงแก่เรียน ท่านพระมหากัจจายนเถระ แม้บวชเมื่ออายุมาก ท่านก็ไม่ทอดธุระในพระศาสนา มุ่งประพฤติปฏิบัติจนเกิดความสมบูรณ์ในไตรสิกขา ไปถึงที่จุดหมาย

คือ พระอรหันต์ผล เป็นผู้แตกฉานในองค์ธรรม อบรมสั่งสอนภิกษุทั้งทางตรงและทางอ้อม จนเป็นที่เคารพของหมู่ภิกษุ

๓) ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ท่านพระมหากัสสปเถระ ได้เป็นแบบอย่างของผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบจนเป็นที่เคารพยำเกรงของเพื่อนภิกษุ ถือเป็นการสั่งสอนด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีผลมากกว่าการพูดอบรมสั่งสอน

สรุปได้ว่า พระมหากัสสปเถระเป็นแบบอย่างที่มีความเหมาะสมแก่พระธรรมทูตในการประพฤติ ปฏิบัติตนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และท่านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีปฏิภาณไหวพริบชี้แจงเหตุผลให้หายข้องใจได้ เช่น การตอบปัญหาแก่พราหมณ์อารามทัณฑะ โดยพราหมณ์ได้ถาม ถึงเหตุปัจจัยความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคล ท่านตอบว่า เหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีความ ขัดแย้งกัน เพราะยึดมั่นในกามราคะ ตกอยู่ในอำนาจกามราคะ และมีความกำหนัดยินดี ในกามราคะ เป็นต้น พราหมณ์อารามทัณฑะหายข้องใจเกิดความเลื่อมใส จึงหันมานับถือ พระพุทธศาสนา ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระมหากัสสปเถระนั้น มีลักษณะเด่นกว่าสาวก รูปอื่นๆ คือ ได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้ไปประกาศพระพุทธศาสนาแทนพระองค์ เพราะเห็นว่าท่านมีความรู้ความสามารถในการใช้โวหาร สามารถพูดและแสดงธรรมให้ ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและเข้าใจเนื้อความได้ง่าย จึงทำให้แคว้นอวันตีเป็นศูนย์กลาง พระพุทธศาสนาอีกแห่งหนึ่งในสมัยนั้น^{๔๘}

พระมหาวิณัย ปุณณณาโณ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทของไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา” ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมทูตยังมีคุณสมบัติในหลายๆ ด้าน ที่ยังไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอเมริกา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณสมบัติต่างๆ ในแง่ของการบริหารจัดการ กระบวนการในการทำงาน เป็นต้นว่า ภาวะผู้นำ วิสัยทัศน์ การวางแผน กระบวนการตัดสินใจ เป็นต้น ในแง่ของบทบาทด้านต่างๆ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องในมุมมองที่กล่าวถึงคุณสมบัติว่ายังต้อง มีการพัฒนา กล่าวคือ พระธรรมทูตมีบทบาทเป็นที่ยอมรับของกลุ่มคนไทยในสหรัฐอเมริกา แต่คนไทยเหล่านั้นรวมทั้งพระธรรมทูตเองก็ยังมีความรู้สึกว่าพระธรรมทูตแสดง บทบาทหรือดำเนินงานในกลุ่มชาวต่างชาติได้ไม่ดีเท่าที่ควร ซึ่งเมื่อประเมินจากความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนและพระธรรมทูตเอง ก็มีผลสอดคล้องกันในแง่ของความสามารถในการสื่อสารเป็นภาษาอังกฤษที่ยังต้องมี การพัฒนา ซึ่งอาจทำให้การดำเนินบทบาทในหมู่ชาวต่างชาติทำได้ไม่ค่อยดี^{๔๙}

พระมหาบุญช่วย สิรินธโร และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในกระบวนการขัดเกลากายสังคัมโดยครอบครัวในชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและลดปัญหายาเสพติดของเด็กและเยาวชน” ผลการวิจัย พบว่า ประเด็นแรก การศึกษากระบวนการขัด

^{๔๘}พระมหาสนธิ์ สนธิโกโร (เกษมญาติ), “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ก-ข.

^{๔๙}พระมหาวิณัย ปุณณณาโณ และคณะ, “การศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทของไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘) , หน้า ก-ข.

เกลาทางสังคมของครอบครัว ที่กระทำต่อเด็กและเยาวชนในชุมชนเข้มแข็ง พบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านแปะมีลักษณะที่เอื้อต่อการอบรมขัดเกลา สมาชิกในครอบครัวมีการช่วยเหลือเกื้อกูล มีการพูดคุยกัน ทำให้เกิดความสามัคคี และสามารถรวมแก้ปัญหากันอย่างสร้างสรรค์ มีการใช้เวลาทำกิจกรรมร่วมกัน พ่อแม่มีความรับผิดชอบ ประกอบอาชีพสุจริต ส่งเสริมให้ลูกได้รับการศึกษา ทำตนเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต มีคุณธรรม มีการใช้เหตุผล ตลอดจนมีการปฏิบัติตนตามหลักธรรมของศาสนา ลักษณะเหล่านี้นอกจากจะเป็นลักษณะของครอบครัวที่พึงประสงค์แล้ว ยังเป็นสิ่งที่เอื้อให้การขัดเกลาทางสังคมได้ผลดี สามารถสร้างครอบครัวให้น่าอยู่ และนำไปสู่การสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ในที่สุด

ประเด็นที่สอง การศึกษากระบวนการขัดเกลาทางสังคมภายในครอบครัว โดยนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาใช้ในการป้องกันและลดปัญหาเสพติด พบว่า ชุมชนบ้านแปะเป็นชุมชนที่ทุกครอบครัวนับถือพระพุทธศาสนาสืบต่อกันมาช้านาน โดยมีสำนักทางประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นข้ากัลปนาของวัด มีตราสัญลักษณ์และพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์ในอดีต ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสถาบันพระพุทธศาสนา และมีศาสนสถานสำคัญคือ วัดบ้านแปะ ที่เป็นจุดศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของชุมชน ดังนั้น กระบวนการ ขัดเกลาทางสังคมภายในครอบครัวของชุมชนบ้านแปะจึงนำเอาหลักพระพุทธศาสนามาใช้ โดยสรุป ได้ ๔ ประการ คือ

- ๑) การให้ความสำคัญกับเด็ก
- ๒) การฝึกฝนพัฒนาตนเอง
- ๓) ความกตัญญูทุกเวที
- ๔) การปฏิบัติตามหน้าที่

นอกจากนี้ ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมแนวพุทธยังมีหลักการสำคัญอีก ๔ ประการ คือ ๑) การขัดเกลาแบบครบองค์ประกอบ ๒) การขัดเกลาด้วยความเสมอภาค ๓) คำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล และ ๔) เห็นความสำคัญในการฝึกฝนพัฒนาตนเองของเด็ก อย่างไรก็ตาม การนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้อาจยังต้องได้รับการพัฒนาต่อไป เพื่อให้ชุมชนปลอดภัยจากปัญหาเสพติดอย่างแท้จริง

ประการสุดท้าย การศึกษาอิทธิพลของกลุ่มองค์กรชุมชนที่พัฒนาตนเองจนกลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง ที่มีต่อกระบวนการขัดเกลาทางสังคมภายในครอบครัว ตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า กลุ่มองค์กรในชุมชนบ้านแปะมีอยู่จำนวนหลายกลุ่มและมีความหลากหลายในบทบาทหน้าที่ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ ๑) กลุ่มองค์กรทางเศรษฐกิจ ๒) กลุ่มองค์กรทางการเมือง และ ๓) กลุ่มองค์กรสงเคราะห์และวัฒนธรรม สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่จะสังกัดกลุ่มองค์กรมากกว่าหนึ่งองค์กรขึ้นไป ลักษณะของกลุ่มสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

- ๑) กลุ่มที่เกิดขึ้นจากวัฒนธรรมดั้งเดิม กลุ่มประเภทนี้สามารถดำรงองค์กรอยู่ได้ด้วยวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีไม่มากนัก
- ๒) กลุ่มที่เกิดขึ้นจากการริเริ่มหรือจัดตั้งโดยภาครัฐ ความเข้มแข็งของกลุ่มขึ้นอยู่กับปัจจัย ๒ ด้าน คือ

๒.๑) ปัจจัยภายนอก โดยมีภาครัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุน มีบทบาทในฐานะเป็นแหล่งผลประโยชน์ให้แก่ชุมชน แหล่งเงินกู้ในชุมชน หรือเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง

๒.๒) ปัจจัยภายใน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ทั้งนี้การที่จะดำรงองค์กรอยู่ได้นั้นจะต้องขึ้นอยู่กับประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผ่านมาของชาวบ้าน โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “การพัฒนา” ของภาครัฐ อันมีอิทธิพลสำคัญในการสร้างวิถีคิดแก่สมาชิกในองค์กรชุมชนก่อน แล้วถ่ายทอดลงสู่วิถีคิดของสมาชิกในครอบครัวต่อไป และจากการศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจว่า กลุ่มองค์กรชุมชนมีอิทธิพลต่อกลุ่มต่างๆ ในครอบครัวแตกต่างกัน โดยเฉพาะกับกลุ่มพ่อแม่ที่เน้นในเรื่อง การจัดการสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับการทำมาหากินเป็นหลัก ในขณะที่กลุ่มแม่บ้านมีความคิดในเชิงอนุรักษ์มากกว่า และเน้นความสำคัญของสถาบันทางสังคมที่มีอยู่เดิม ส่วนกลุ่มเด็กและเยาวชนกลับมีมิติการมองเห็นภาพองค์รวมของชุมชนได้อย่างน่าสนใจ และมีความใกล้ชิดกับภาพความจริง และได้เสริมมิติของความรักความอบอุ่นจากการจัดความสัมพันธ์ในครอบครัวและการ รักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในชุมชน ไม่เน้นการจัดการแบบสมัยใหม่แต่ให้ความสำคัญกับการจัดการตามศักยภาพของชุมชน โดยยึดหลักความพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในอนาคต^{๕๐}

สรุปได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นความคาดหวังจากผลที่จะได้รับค่อนข้างมาก คือ การพัฒนาจิตใจ แนวคิด และวิธีการต่างๆ ที่จะสามารถชักจูงให้นาสสิ่งๆ ที่เผยแผ่หลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นเรื่องยากทีเดียว แต่ที่ต้องอาศัยการปลูกฝังและการปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชน ต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะพวกเขาจะเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้าและเป็นแบบอย่างให้กับเด็กในรุ่นต่อไป

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ท่านมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ คือ กับพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นพุทธอนุชาเป็นพุทธอุปัฏฐาก กับภิกษุในฐานะเป็นเพื่อนสหธรรมิก เป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้ประสานหมู่สงฆ์ให้เกิดความสามัคคีกับภิกษุณีในฐานะเป็นผู้สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนาและเป็นผู้ให้โอวาท กับอุบาสกอุบาสิกาในหน้าที่ปฏิคมและที่ปรึกษา กับบุคคลนอกศาสนาในการช่วยตอบปัญหาข้อข้องใจ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าท่านต้องรับภาระและเป็นธุระในหลายๆ ด้านดังนี้

๑) บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีบทบาทในการเผยแผ่ในลักษณะการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจและแสดงธรรม โดยที่ท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการที่ต่างๆ เช่น การบรรยาย การอธิบายขยายข้อความ เปรียบเทียบและถามตอบ เป็นต้น จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสและยอมรับนับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีบางส่วนที่มีได้หันมานับถือพระรัตนตรัย เพราะยังยึดติดอยู่กับลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งก็เท่ากับว่า ท่านได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่างๆ นับว่าเป็นตัวอย่างแห่ง

^{๕๐}พระมหาบุญช่วย สิริธโร และคณะ, “การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยครอบครัวในชุมชนเข้มแข็งเพื่อป้องกันและลดปัญหายาเสพติดของเด็กและเยาวชน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗) , หน้า ก-ข.

การประกอบศาสนกิจ ดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

๒) บทบาทในด้านการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ท่านรักษาพระสัทธรรมไว้ได้ด้วยการศึกษาและทรงจำ ในเถรคาถากล่าวว่า ท่านสามารถ ทรงจำไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นธรรณเจตน์ในการทำปฐมสังคายนาท่านจึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้วิสัชนาพระธรรม และท่านก็ได้ทำหน้าที่นี้เป็นอย่างดี ด้วยการรวบรวมพระโอวาทและพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในที่ต่างๆ เสนอต่อที่ประชุมสงฆ์เพื่อให้ช่วยกันพิจารณาจัดเป็นหมวดหมู่ จนกลายมาเป็นพระสูตรพระอภิธรรมให้ได้ศึกษากันมาถึงปัจจุบัน

๓) บทบาทในการสร้างทายาทสืบต่อ ท่านก็เหมือนกับพระสาวกผู้มีชื่อเสียงอื่นๆ คือการสร้างทายาทผู้สืบทอดในคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรค และอรรถกถาสังยุตตนิกาย นิทานวรรคกล่าวว่า ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของท่าน เช่น พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระเวตตะ พระขุชโสภิตะ พระสาณวาสีสัมภุตตะ พระยสกาภิกษุบุตร เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นพหูสูต (พหูสูตา) และศิษย์ของท่านเหล่านี้ ภายหลังได้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำสังคายนาครั้งที่สอง

สรุปได้ว่า พระสารีบุตรเป็นพระสาวกองค์หนึ่งที่ยึดมั่นอยู่ในหลักการเผยแผ่ที่พระพุทธเจ้าทรงได้ประทานให้พระสาวกยึดถือปฏิบัติ จึงทำให้ท่านมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ จนได้รับตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า เป็นผู้มีปัญญาเลิศ บทบาทของพระสารีบุตรที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองๆ ในประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง และมั่นคงสืบต่อมาได้จนถึงปัจจุบันนี้^{๕๑}

ตารางที่ ๒.๗ แสดงสาระสำคัญของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

นักวิจัย	ผลการวิจัย
พระมหาวิญญู ปุณณณานิ และคณะ, (๒๕๔๘)	ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทของไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา” ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมทูตยังมีคุณสมบัติในหลายๆ ด้าน ที่ยังไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอเมริกา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณสมบัติต่างๆ ในแง่ของการบริหารจัดการ กระบวนการในการทำงาน เป็นต้นว่า ภาวะผู้นำ วิสัยทัศน์ การวางแผน กระบวนการตัดสินใจ เป็นต้น

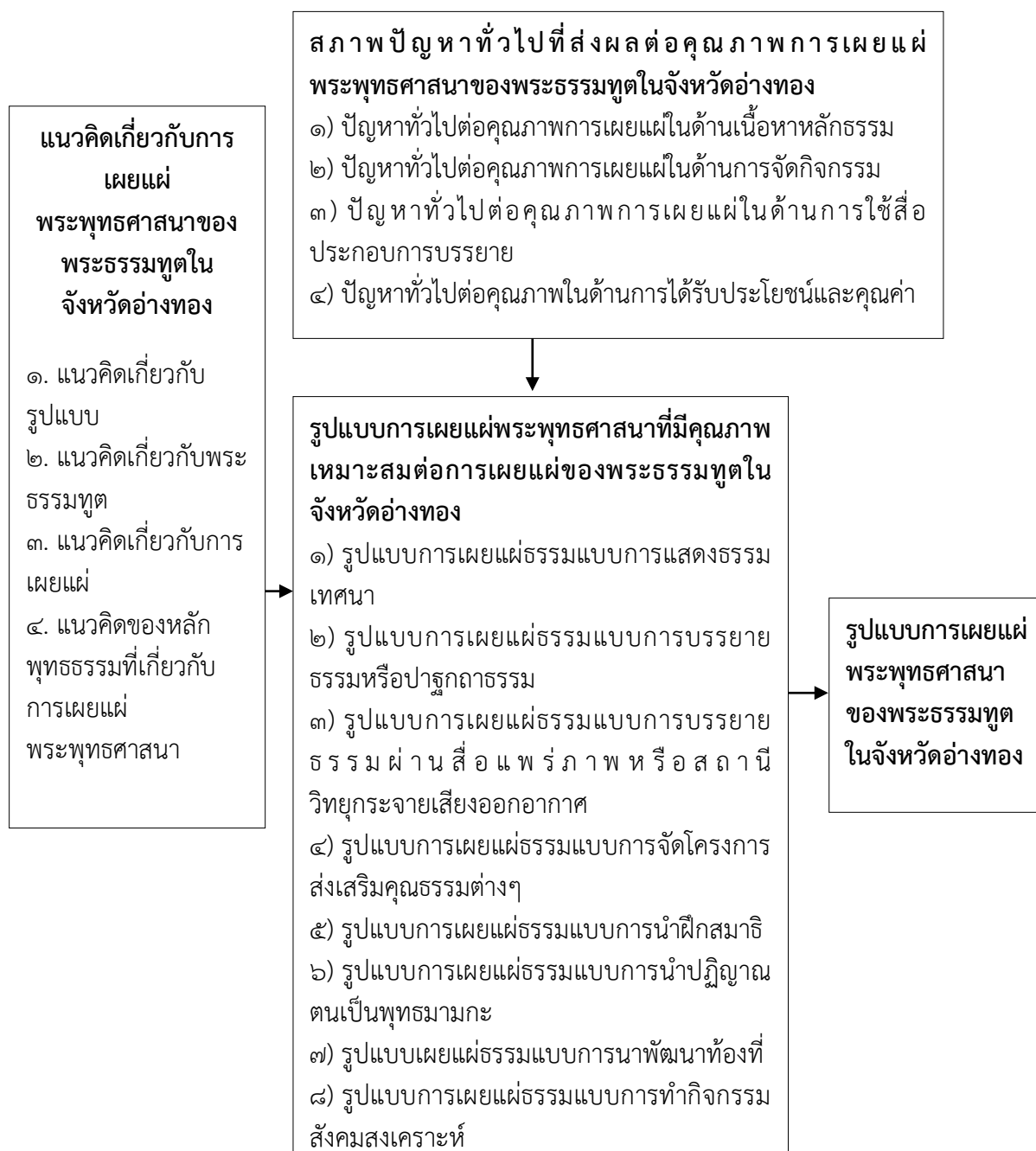
^{๕๑} พระกิตติศักดิ์ ยโสโร (แก้วเหลา), “การศึกษามโนทัศน์ของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

ตารางที่ ๒.๗ แสดงสาระสำคัญของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
พระมหาสนธิ์ สุนติกโร (๒๕๔๐)	ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระมหากัจจายนเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ความเป็นผู้มักน้อยสันโดษ อันเป็นธรรมเนียมของนักบวชที่ควรใช้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติด้านนี้ ๒) ความเป็นผู้คงแก่เรียน เป็นผู้แตกฉานในองค์ธรรม อบรมสั่งสอนภิกษุทั้งทางตรงและทางอ้อม จนเป็นที่เคารพของหมู่ภิกษุ ๓) ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ถือเป็นการสั่งสอนด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีผลมากกว่าการพูดอบรมสั่งสอน
พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วเหลา), (๒๕๔๗)	ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ท่านมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ได้อย่างดี ยิ่ง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าท่านต้องรับภาระและเป็นธุระในหลายๆ ด้านดังนี้ ๑) บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒. บทบาทในการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ๓. บทบาทในการสร้างทายาทสืบต่อ ท่านก็เหมือนกับพระสาวกผู้มีชื่อเสียงอื่นๆ

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยของนักวิชาการต่างๆ จึงเป็นที่มาของการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในจังหวัดอ่างทอง” ดังจะได้แสดงตารางกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)